

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Evangelická teologická fakulta

Katedra praktické teologie

Jonatan Hudec

**Kazatelská činnost u Origena
a Jana Zlatoústého**

Diplomová práce

Vedoucí práce: **Prof. ThDr. Pavel Filipi**

Praha 2008

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci s názvem „Kazatelská činnost u Origena a Jana Zlatouštího“ napsal samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna veřejnosti ke studijním účelům.

V Praze dne 20. 7. 2008

Jonatan Hudec

Děkuji vedoucímu své práce prof. th. Pavlu Filipimu za cenné připomínky a vedení práce. Dále děkuji Abigail Hudcové za pomoc při korekturách. Ondřeji Mackovi za korektury a připomínky. A na závěr své ženě Elišce Hudcové za podporu a pomoc s formálními náležitostmi práce.

Obsah

Anotace.....	6
Úvod.....	7
I. Obecný úvod ke kázání v prvních čtyřech stoletích.....	9
I.A Dobové termíny používané pro slovo kázání.....	9
1. Z řečtiny.....	9
2. Z latiny.....	10
I.B Rozdělení kázání.....	11
1. Exegetické výklady nebo biblické homilie.....	11
2. Tematická kázání.....	11
3. Polemická kázání.....	12
4. Dogmatická kázání.....	13
I.C Jak se kázání dochovala.....	13
1. Zaznamenání kázání.....	13
2. Určení autorství.....	14
I.D Problematika kázání ve vztahu k posluchačům.....	14
1. Náročnost kazatelského poslání v myšlení otců.....	14
2. Shrnutí problémů, jimiž se otcové trápili.....	15
I.E Původ kázání.....	16
1. Kázání vzešlé z židovské tradice.....	16
2. Kazatelská činnost podle novozákonního svědectví.....	17
I.F Okolnosti vzniku kázání.....	18
1. Prostory kde se kázalo.....	18
2. Frekvence kázání.....	20
3. Shrnutí okolností vzniku kázání.....	24
I.G Zodpovědnost kazatele.....	25
II. Kazatel Origenes.....	28
1. Origenova bible.....	28
2. Origenovo hledání významu textu.....	29
3. Origenova oblíbená témata.....	31
3.1 Apologetická témata.....	31
3.2 Dogmatická témata.....	32
4. Život křesťana.....	33

5. Origenův styl.....	33
6. Struktura Origenových kázání obecně.....	35
7. Origenovo kázání XI. na Jeremiáše	36
8. Rozbor kázání	40
III. Kazatel Jan Zlatoústý.....	43
1. Přizpůsobení se kazatele posluchači.....	43
2. Několik tipů aktualizace u Jana Zlatoústého.....	44
3. Paradox křesťanství.....	46
4. Spiritualizace světských hodnot.....	46
5. Pohled na církev.....	47
6. Život křesťana, Andělský život.....	48
7. Kázání Jana Zlatoústého.....	49
8. Rozbor kázání.....	53
IV. Závěr.....	57
Použitá literatura.....	61

Anotace

Tato práce chce poukázat na kazatelskou činnost Origena a Jana Zlatoústého. Nejprve se zabývá křesťanským kázáním v prvních stoletích obecně. Zpracovává jednotlivé termíny, užívané v té době pro slovo kázání, pokouší se o rozdělení kázání podle různých kategorií a zmiňuje i způsob uchovávání kázání s tím, že se také dotýká otázky autorství. Rozebírá problematiku kazatelské činnosti otců. Dále uvádí statě o původu kázání a o okolnostech, za kterých kázání vznikala nebo byla pronášena. Ústředním tématem práce je dílo autorů Origena a Zlatoústého a kontext jejich kazatelské činnosti. Postupně se věnuje Origenovi a překladu jeho dvanáctého kázání na Jeremiáše s rozborem tohoto kázání a Zlatoústému a jeho činnosti kazatele, rovněž s překladem jednoho z jeho kázání. Jde o šesté kázání na knihu Genesis s jeho následným rozborem.

Annotation

This work would like to point out to the preaching activities of Origen and John Chrysostom. At first it approaches the Christian preaching in the first centuries, in general. It deals with the individual topics used for the word of preaching at that time, attempts to classify the sermons according to different categories and also mentions the way in which the sermons were preserved, touching upon the question of authorship. The work also analyses the problems of the preaching activities of the fathers. In addition it also offers parts dedicated to the origins of the preaching and the circumstances in which they were created or pronounced. The main topic of the work is the oeuvre of the authors Origen and John Chrysostom, as well as the context of their preaching activities. Gradually, the work addresses Origen and the translation of his eleventh sermon on Jeremiah and offers a study of this sermon. The work also attends to Chrysostom and his activities as a preacher, again including the translation of one of his sermons. It is the sixth sermon on the Book of Genesis and its further analysis.

Úvod

Tato práce chce především ukázat, jak vypadala kazatelská činnost Origena a Jana Zlatoústého. Rozčlenil jsem ji do tří kapitol. Abych lépe proniknul do kazatelské činnosti těchto dvou autorů, zabývám se v úvodní kapitole kázáním od jeho počátku až do čtvrtého století nejprve obecněji. V rámci první kapitoly systematicky zpracovávám dobové řecké a latinské termíny, kterými opisovači opatřili patristická kázání. Poté se pokouším tato kázání uspořádat a rozdělit podle různých kritérií. V další podkapitole se dotýkám toho, jak se nám kázání dochovala, a otázky autorství. Zmiňuji také obtíže, s nimiž se někteří kazatelé v prvních čtyřech stoletích setkávali. Důležitý je i původ kázání a bohoslužeb, do jaké míry vzešly z židovské tradice. Přihlížím též k novozákonnímu svědectví o tom, jak se kázalo v dobách prvotní církve. V podkapitole o okolnostech vzniku kázání se zabývám prostory, kde se kázalo, a četností kázání během týdne, jaký byl jejich průběh v prvních čtyřech stoletích v různých oblastech. V závěru první kapitoly se zaměřuji na to, jak někteří z patristických kazatelů vnímali své poslání, svůj úřad a svou odpovědnost.

Jelikož Origenes a Zlatoústý jsou kazatelé, které úpadek zájmu o kázání – zvěstování a vyučování - trápil, pokouším se ve dvou dalších částech práce zpracovat jejich kazatelskou činnost. Druhá část je věnována Origenovi a třetí Janu Zlatoústému. Zabývám se hlavně technikou jejich práce, přístupem k textu a záměrem jejich kázání. Jsou to kazatelé odlišní, každý žil v jiném století a prostředí, proto je těžké je jakkoli porovnávat, ale snad se nám ukáže nějaký posun či vývoj v kazatelské činnosti mezi třetím a čtvrtým stoletím. Tento vývoj zčásti popisují už v první kapitole, ale u těchto dvou konkrétních kazatelů se bude moci čtenář seznámit také s konkrétnějšími tématy, která se budou buď od sebe úplně lišit anebo si budou podobná. Otevře se nám také vidění světa a církve posluchačů a autorů samotných, jak se projevovalo v kázáních těchto dvou otců. Ke druhé a třetí kapitole připojuji vlastní překlad jednoho z kázání od obou autorů s jeho krátkým rozbohem. Výběr těchto kázání byl mnohem jednodušší u Origena. Jelikož jediným zachovaným pramenem Origenových slov jsou jeho kázání na Jeremiáše, která se nám uchovala v řečtině, použil jsem je nejen jako zdrojový materiál, ale jedno z nich v této práci také uvádím. U Zlatoústého jsem naopak musel hledat nějaké kázání, které by bylo typické, v nesmírném množství materiálu. Nakonec jsem se rozhodl pro jedno z jeho kázání na Genesis, ve kterém se alespoň částečně ukazují

některé motivy, charakteristické pro jeho práci. Na závěr třetí kapitoly ještě zařazuji krátké srovnání obou kázání.

Hlavním motivem, který mě k tomuto tématu dovedl, byla pouze povrchní znalost těchto dvou církevních otců. Zajímalo mě, jestli je na Origenovi ještě něco jiného než čistá dogmatika či jeho slavné zbavení se mužství. Jan Zlatoústý mi připadal ještě více zapomenutý. Proto se pokouším proniknout do jejich kazatelské práce a poukázat na různé aspekty jejich činnosti. Doufám, že se podaří předložit obraz kazatele té doby jako obraz člověka, jenž není lhostejný k tomu, co se v jeho okolí děje, není zahleděn pouze do svého bádání v Písmu, neodříkává si své monotónní kázání bez zájmu o posluchače.

Druhým motivem, který mě k tomuto tématu dovedl, bylo pokusit se dokázat, že kázání v prvních stoletích a u těchto významných kazatelů hrálo roli velice důležitou. Tento prvek, ač je vlastně až druhotný, doufám, se bude z práce průběžně vynořovat. A snad představení kazatelského úsilí Origena a Zlatoústého dostatečně dosvědčí, že kázání bylo naprosto neodmyslitelnou, ne-li nejdůležitější součástí tehdejších bohoslužeb.

I. Obecný úvod ke kázání v prvních čtyřech stoletích

A. Dobové termíny používané pro slovo kázání¹

Nejprve se pokusme o uvedení termínů, které jsou překládány do češtiny nejčastěji slovem „kázání“. Nejpoužívanější termíny, které se vyvinuly v západní církvi, jsou odvozeny od slova *sermo* nebo *praedicatio*, méně již *homilia*. Termín *sermo* se ustálil hlavně v titulech knih církevních otců. Pocházejí pravděpodobně od středověkých přepisovačů. Navíc mezi termíny v latině a řečtině neexistuje přesný ekvivalent. Jedná se o následující termíny.

1. Z řečtiny

Kéryssein - původně proklamace, provolání. Bylo používáno už v Septuagintě a má prorockou dimenzi. Nikdy se však nepoužívalo pro kázání kněží a biskupů, protože moc takového slova byla rezervována jen pro Ježíše a apoštoly.

Homilia, *homilein* - původní význam tohoto slova vyjadřoval rodinný vztah, rodinnou diskuzi. Později vztah učitele k žákům či rozmluvu mezi učedníky.² Dále se tímto slovem vyjadřoval vztah mezi kazatelem a jeho věrnými. Běžné použití je známo až v šestém století, i když už Ignác z Antiochie ho použil: *peri toutó homiliav poiou* - k tomuto čiň kázání (rozmluvu), v listu Polykarpovi.³

Dialexis – dvě osoby vedou rozhovor, aktivní střídání otázek a odpovědí, často se používalo ve čtvrtém století.

Didaskó – učení, například Matouš 28, 19, 1Tim, 4,11, používalo se pro kázání v oblastech Sýrie a Malé Asie ve čtvrtém století. Později se ustálilo pro výuku katechumenů. *Didaskalos* byl tedy kazatel, mistr. Termín původně označoval ty, kteří učili světským vědám děti a mládež.

¹ K tomuto tématu viz Použitá literatura, Slovníky a encyklopedie a čas. La Maison-Dieu 39

² Lk 24,14

³ Ignatius, List Polykarpovi V, 1

Logos – ve třetím století se takto nazývala Origenova kázání, *logoi epitafoi* – řeči pohřební, *logos genesios* – k narození, či *logos parainetikos*, pareneze.

2. Z latiny

Tractatus, tractare – je to obecný termín, který znamená podat vysvětlení něčeho, výklad, pojednání, buď ústní, nebo písemný. Používal se od třetího století a je možné, že označoval exegetický rozměr kázání. Např. *divinarum scripturarum tractator* – ten, který vykládá Písmo svaté.⁴

Sermo – je nejčastější a má blízko řeckému *logos*. Značí spíše schopnost mluvit než obsah toho, co se říká. Nikdy neoznačuje kázání technicky. Nemá sloveso, činnost se vyjadřuje většinou *sermonem facere (proferre)*, podobně jako termín - *verbum facere*, dosl. činit Slovo.

Praedicare, praedicatio – 1. podobně jako *kéryssein*, proklamace prorocká, mystická, duchovní, rezervováno taktéž na slova Ježíše a apoštolů. Od pátého století se „*praedicator*“ stává technickým termínem pro evangelistu Jana – inspirace Duchem svatým.

2. význam chválit, oslavovat - například něčí ctnosti. Ve významu kázat se *praedicare* objevuje až ve čtvrtém století, nikdy však nebylo běžným termínem.⁵

Admonitio – upozornění, varování, reflexe víry a světa, možná v původním smyslu, morální pobídka.

Homilia – u Augustina, řecký termín, asi v šestém století byl převzat do latiny.

Proč neexistoval jeden technický termín? Jsou dva možné faktory. Zaprvé kázání ještě nebylo specifickým literárním žánrem, nemělo žádná rétorická pravidla. Je obtížné, jedná-li se o akt komunikace (*homilein, dialexis*), vytvořit vztah mezi kazatelem a členy sboru. Zadruhé se nejednalo o žádnou specifickou činnost. Pro kněze

⁴ Augustin, *De doctrina christiana* IV.4.6.

⁵ Égérie, *Journal de voyage*, SC 296

to možná byla specifická činnost, jak zvěstovat Slovo Boží, pro posluchače to byla jen jedna forma oznamování.

Pro *sermo* se ustálil význam řeči morální, u slova *homilia* šlo spíše o význam exegetický. *Sermo* a *homilia* většinou označují jednoduchou populární rétoriku, kdežto *tractatus* či *logos* jsou komplexní propracované kusy, obtížné a určené vzdělanému posluchačstvu.

B. Rozdělení kázání

Jak rozdělit kázání

Podle obsahu jsou kázání církevních otců velmi rozdílná. Asi nejvýznamnější rozdělení provedl Olivar, který je rozděluje následujícím způsobem.

1. Exegetické výklady nebo biblické homilie

Kazatel vysvětluje biblický text. Zaměřuje se buď na různá slova nebo jedno slovo. Vykládá verš po verši nebo přeskakuje verše. Podob těchto kázání je mnoho. Kazatel se buď zaměří na komentář k jedné knize, vytváří tak sérii kázání, nebo udělá průřez biblickým textem, ten pak interpretuje. V prvních čtyřech stoletích se nikdy nekázalo na knihy deuterokanonické a více bylo kázání na Starý zákon než na Nový.

2. Kázání tematická

Jsou to kázání, jejichž prioritou není výklad Písma. Písmo je zde citováno, komentováno, ale cílem není jeho interpretace, nýbrž slouží nějakému jinému účelu, jako třeba křest, pohřeb, kázání na svátky atd. Tematická kázání lze rozdělit do šesti typů.

2.1 Katechetická

Křestní katechezi vyučoval biskup: Vykládaly se dějiny spásy, Písmo od stvoření po vzkříšení. Dále učení, doktrína – nejčastěji krédo. Katecheze mystagogická se zabývala výkladem svátostí. Nakonec se ještě používal termín katecheze „ad illuminandos“ tj. těm, kteří budou osvětleni, adeptům křtu, katechumenům.

2.2 Kázání pro liturgický rok (půst, Velikonoce, Vánoce, posvěcení kostela)

Tato kázání měla za účel vysvětlit smysl a význam hlavních svátků. Častěji se začaly vyskytovat v druhé polovině čtvrtého století, kdy se ustálily Vánoce společně

s Epifanií. Velikonoční cyklus, který se začal vyvíjet od druhého století, obsahoval také svátky svatodušní. Okolo roku 380 došlo k ukotvení Bílé soboty do Velikonočního cyklu, a další nové svátky následovaly.⁶

2.3 Kázání panegyrická, řeči pohřební

Řeči pohřební byly pronášeny při pohřbech ctěných osob, které byly modelem jednoty pro křesťany. Vysokou důležitost měli hlavně mučedníci a svatí. Patří sem i chvály žijících lidí, jako třeba některých významných biskupů, nebo chvály při ordinaci nového biskupa nebo při jejím výročí. Příkladem je kázání Jana Zlatoústého o Melétiovi, jeho předchůdci v Antiochii. (Okolo hrobky mluví Jan o zármutku Antiochijských, o Melétiových obětech, o jeho božském následnictví a zázracích a jeho náležitých kvalitách. Citace z Písma jsou sporadické, slouží spíš k vykreslení Melétiova života.⁷ V prvních stoletích se vyvinul zvyk konat pohřby v noci.⁸

2.4 Povzbuzení, napomínání

Kázání parenetická jsou jedna z nejpůvodnějších. Bohoslužby začínají biblickým čtením, pokračují pak kázáním vedoucímho shromáždění, které má charakter vedení, napomínání.

2.5 Kázání příležitostná

Například se kázalo na přírodní katastrofy. Jan Zlatoústý komentuje také politické události, když se v průběhu roku 387 v Antiochii zvýšily daně, což vedlo ke zničení sochy císaře. Jan hořekuje nad životem antiochijských.

2.6 Kázání na události vlastního života

Zlatoústý kázal například o svém prvním kázání, o odchodu do exilu atd.

3. Polemická kázání

Cílem polemických kázání byl boj proti odpůrcům křesťanství, heretikům, pohanům, Židům, divadlu, cirku atd. Roku 386-387 sepsal Zlatoústý spis proti Židům, kde jim vyčítá, že nepoznali Ježíše jako Krista. Židé měli v Antiochii silnou komunitu, proto měl potřebu se proti nim vyhranit. Jako největší problém vnímali otcové symbiózu církve a synagogy. O deset let později sepisuje spis Proti hrám v cirku a proti divadlu, kde mimo jiné vtipně poznamenává, že lidé jdou radši tam, jelikož mají pohodlnější sedačky než v kostele.

⁶ Maillard, A., Dimanche et fêtes chrétiennes, Éditions du Moulin, 1984, Aubonne.

⁷ Chrysostome, Jean. De s Meletio 3 PG 50 (Brottier, L'Appel des démi chrétiens....)

⁸ Jen pro zajímavost, v noci se konaly také vigilie před velkými svátky, trvaly celou noc nebo dlouho do noci, později byla zakázána účast žen na těchto shromážděních.

4. Dogmatická kázání

Šlo o pojednání o doktríně před věrnými. Zlatoústý napsal například 12 kázání o nepochopitelnosti Boží. Vystoupil tak proti nejmenovaným kazatelům, kteří tvrdili rozdílnost Syna a Otce. Predikátor je podle něj garantem víry a tradice, proto je také bojovník za pravověří.

Takové rozdělení, které Olivar učinil, je těžké provést zvláště ve vztahu tématických a exegetických kázání. Například Zlatoústý v kázání na proměnění Páně, Matouš 17, 1-9, má první část exegetickou a druhou tematickou. V první části uvádí téma peněz ve vztahu k Eliášovi a Mojžíšovi, cituje Izajáše 58, v druhé části se pak věnuje napomínání, aktualizaci, ovšem nevyskytuje se zde jediná citace z Písma. Kázání je uzavřeno doxologií. Dalo by se říci, že jen malá část patristických kázání je už kázáním ve smyslu literárního žánru. Většinou jde o texty smíšené a bez komentáře Písma.

C. Jak se kázání dochovala

1. Zaznamenání kázání

Kázání zaznamenávali stenografové či tachygrafové (později lat. notarií), což byli profesionální zapisovači řeči, používali zkrácené písmo, aby zachytili proslov v rytmu jeho vyřčení.⁹ První zmínky o nich jsou ze 4. století před Kristem, avšak v křesťanské éře už tato zapisování byla naprosto běžnou záležitostí. Stenograf seděl u nohou biskupa a zapisoval homilii na kus papíru nebo voskovou tabulku. Autor zápis poté zredigoval, teprve poté šlo kázání do oběhu. Tímto způsobem měl autor možnost opravit text, mohl ho upravit jak po stránce obsahové, tak po stránce stylové. Do kázání byla po stránkách, pod textem i mezi řádky vpisována různá vysvětlení například nejasných termínů, termíny heretické byly nahrazovány jinými a podobně. Například v titulu textu Hippolyta Římského u vstupu do muzea ve Vatikánu je obsažen vícevrstvý text. Hippolyt cituje Lukáše 23-24, u slova ráj je připsáno duše, u hrobu je připsáno tělo, u nebe je duch atd. Jedná se o jasné dodatky, extrakanonická slova Ježíše, která se datují

⁹ Kubíková, J. Kázání ve starověku a středověku, Evangelická církev metodistická, Praha, 1997

bohoslužeb, že v případě více kazatelů jednoho preferují před druhým.¹³ Když například kázání jednoho nebylo originální, posluchači kazatele obviňovali před druhým.

Nejčastější kritika se týká hlavně délky kázání, typu exegese, obsahu a podobně. Zlatoústý popisuje obtíže kazatele takto: Kazatel je povinen kázat dobře, není možné aby někdy kázal hůř. Musí měnit způsob kázání podle reakcí posluchačů. I když se člověk cítí být vyslán k povolání kazatele, odmítá nést tu tíži úřadu. Mnoho adeptů kazatelské služby tyto obtíže odrazují, raději volí cestu askeze a stávají se mnichy.¹⁴

Julianus Pomerius v díle *De vita contemplativa* nabádá kněze, aby vedli zbožný život. Aby prověřili své poslání odchodem do pouště, a tam očekávali pokyn z vyšších míst. Pokud se jim nedostane pokynu shůry, raději by se měli úřadu vzdát.

Podle Pomeria kázání není až tak důležité. Je třeba více modliteb než učení, aby celek věřících rostl a vyspíval.¹⁵ I Origenes vidí ve vyučování ztrátu času a Zlatoústý vyčítá lidu, že nezná Bibli, při vycházení z kostela lidé už nevědí, o čem mluvil, a kázání ani neposlouchají. K tomu, jaké východisko se pokoušeli tito dva otcové najít, se ale dostaneme později.

2. Shrnutí problémů, jimiž se otcové trápili

Pět nejčastějších problémů spojených s kazatelskou činností:

- Odrazuje věrné
- Ti, kdo zůstanou, mají problém sledovat kázání, poslouchají nepozorně
- Kázání se stává činitelem rozpadu společenství, tvoří se klany proti jinému kazateli
- Kázání je neúčinné, málo provokuje, nevede k proměně života
- Část kněžstva má obtíže kázat, protože vidí nezájem

Jaká je tedy odpovědnost kazatele? Jaký smysl má kázat? Je odpovědný za hříchy svých oveček před Bohem, pokud je jeho kázání neúčinné? Někteří otcové dospěli k závěru, že kazatel je odpovědný za své poslání kázat, nikoliv za dopad kázání na komunitu. Někteří otcové to ovšem viděli jinak.¹⁶

¹³ Jean Chrysostome, *Sur le sacerdoce* 3, 10

¹⁴ Jean Chrysostome, *Sur le sacerdoce* 2, 3

¹⁵ Pomère, Julien, *La vie contemplative* I. 16-17 (trad. Rémy Jobard, Louis Gagliardi), J.-P. Migne, Paris, (collection Les Pères dans la foi, numéro 58), 1995

¹⁶ Viz níže podkapitola G

do třetího století. Tyto úpravy textu byly provedeny za účelem vysvětlení Ježíšovy smrti. Duše Ježíše sestupuje do pekla, aby tam zvěstovala Boží království. Duše je závoj božství, nikdo ho nemůže zahlédnout. Božství je přiřazeno Kristu po jeho smrti, po rozpadu jeho lidských částí. Božství jde s tělem do hrobu, analogicky i s duší do pekla.

2. Určení autorství

Často se kázání připisovala jiným autorům – pseudoepigrafie. Někdy došlo k chybě u opisovačů, kázání se připsalo někomu jinému, jindy přičli kázání, kde figurovalo jméno Jan, Janu Zlatoústému. Časté byly i záměny záměrné, kdy málo známý autor přiznal text známějšímu kazateli, nebo kazatel bludař je zaměněn za kazatele ortodoxního. Například u katechetických kázání Cyrila Jeruzalémského (315-387) jedno kázání napsal Jan Jeruzalémský, jeho nástupce od roku 387. Takových nechtěných i záměrných chyb v autorství je mnoho.

D. Problematika kázání ve vztahu k posluchačům

1. Náročnost kazatelského poslání v myšlení církevních otců

O tom, co církevní otcové považovali za svůj kazatelský úkol, máme málo informací. Nejvíce se však dovídáme od kazatelů sdílných, jimiž jsou Origenes, Augustin a Jan Zlatoústý. Mluví o sobě samých, stěžují si na své věrné,¹⁰ na ostatní kazatele, na posluchače kvůli tomu, že kázání je faktorem působícím rozdělení (v posluchačstvu).

Zlatoústý si stěžuje, že lidé jdou raději do cirku. Origenes vzpomíná na časy mučedníků, to byli praví věrní, sice jich bylo málo, ale byli opravdoví. Nyní jich je víc, ale jsou špatní.¹¹ Komunita věrných nerespektuje boží zákony, neřídí se biblickými modely. Origenes na ni sesílá kritiku proroků Ezechiele, Jeremiáše atd. Používá také apoštola Pavla, svým jménem ho cituje, aby napomenul. Kritizuje přítomnost věrných na bohoslužbách bez účasti a slyšení slova. Pokud se nepodílejí na bohoslužbách, znásilňují příkazy Páně a vysmívají se poslání kazatele.¹² Zde se ukazuje pohled na kazatelovu spásu, která je podmíněna odezvou od posluchačů. Nezájem posluchačů se v myšlení kazatele mění v úklady proti jeho osobě. Zlatoústý vytýká účastníkům

¹⁰ termín „věrní“ používám jako ekvivalent dnešních členů sboru

¹¹ Jde o dobu před ediktem Milánským, ještě než křesťanství vstoupilo do legality.

¹² Origène, Homélie sur la Genèse X, 3

E. Původ kázání

1. Kázání vzešlé z židovské tradice

Jedním z nejlepších biblických popisů kázání u Židů najdeme u proroka Nehemiáše.¹⁷ Židovské kázání bylo soustředěno na Zákon – Pentateuch. V dobách Ježíše se rozšířilo i kázání na proroky,¹⁸ ale Tóra zůstávala v centru. Tórou se řídil směr výkladu ostatních textů. Okolo roku 70 už existoval jakýsi lekcionář textů.¹⁹ Cyklus zahrnoval čtení na jeden rok v Babylonu, v Palestině na tři roky. Prorocké knihy se staly součástí cyklu. Čtení probíhalo v hebrejštině, ale bylo bezprostředně překládáno do řečtiny, aramejštiny, koptštiny atd., prostě do současného jazyka komunity. Podle Nehemiáše 8,8 se mělo číst z knihy Zákona po oddílech a vykládat jejich smysl, aby posluchači rozuměli co bylo přečteno. V judaismu se četla tedy hlavně Tóra a Proroci, nikdy ovšem knihy deuterokanonické.²⁰ Křesťanské kázání pak vycházelo z židovské tradice, ale přece jen došlo k odklonu. Centrum se přesunulo z Tóry na Proroky. U Lukáše 4, 16-27 Ježíš čte Izajáše a pak ho vykládá. Podobně i Pavel v Pisidské Antiochii se rychle přiklání k Prorokům. Tento příklon křesťanů je zřejmý. Pouze u Proroků se nachází zvěstování příchodu Mesiáše. V křesťanském prostředí se ale začínají číst také texty křesťanské.²¹ Tak byl veřejně čten i list Klementa Římského.

Závěr židovských kázání obsahoval zvěst o Mesiáši, konci časů, eschatonu. Text se nevysvětloval do všech detailů, nevykládal se verš po verši, spíše se vycházelo z nějakého tématu či určitého slova, pomocí kterého text mohl rezonovat. Četly se verše více méně nahodilě z Proroků nebo ostatních Spisů, čímž došlo k napojování různých veršů. Tento zdánlivě neuspořádaný řetězec vyústil k centrálnímu tématu či slovu z Tóry. Šlo vlastně o jakousi hru s citacemi. Většinou se téma vyskytovalo už v počátečních verších, ovšem nikdy nebylo předem oznámeno.²²

Pavel, jakožto Žid, káže také naplnění Zákona a Proroků. Pronáší slova povzbuzení po starozákonním způsobu.²³ Ale hlavní důraz klade na osobu Ježíše Krista,

¹⁷ Nh 7,62 -8,18

¹⁸ Sk 13,15

¹⁹ Nosek, B., Damohorská, P. Úvod do synagogální liturgie

²⁰ Tamtéž.

²¹ Koř 16 + 1 Tes 27

²² Nosek, B., Damohorská, P. Úvod do synagogální liturgie

²³ Sk 13, 15

- kapitoly! Koř 9,16; 1 Tes 5, 27

v němž vidí naplnění starozákonních zaslíbení. Křesťanství přímo navázalo na židovskou kazatelskou tradici.²⁴

Kázání později začala více vycházet z exegeze. Kazatelé začali používat nové prvky přejaté z divadla, řečnického umění. Jako nový prvek se objevují takzvaná panegyrika, což jsou kázání zaměřená na jednotlivé osoby. Kazatel parafrázuje biblický příběh, například Jonáše, nebo používá osobu zesnulou jako příklad pro sbor. Takovými osobami byli hlavně mučedníci. Panegyrika se vyslovovala v den jejich narození či smrti. Křesťanství tento žánr oslavných řečí přijalo od sofistů. Ti byli už dávno před Kristem vzděláváni v řečnictví. V dobách křesťanství se ustálil tento pojem pro učitele řečnictví, sofista, je tedy učitel. Takovým učitelem byl například i Libanios v Antiochii, který učil řečnictví Jana Zlatoústého.

2. Kazatelská činnost podle novozákonního svědectví

Podle Skutků 13 se zdá, jako by kázal Pavel a jeho druzi. ~~Lukáš~~ 16 uvádí Pavla jako jediného řečníka. Ale předpokládá se promluva více kazatelů v průběhu bohoslužeb. Podle skutků 13 si Pavel bere slovo po čtení z Písma.

Do roku 70 u Židů bylo kázání převážně záležitostí profesionálů, rabínů, učitelů. U křesťanů bylo kázání naopak zpočátku spíše otevřenou záležitostí, ale po roce 70 se už vymezovalo jen pro určité osoby. Šlo o apoštoly, proroky, presbytery (starší), a učitele (didaskaloi).

Apoštolé kázali na venkově nebo ve městech.²⁵ Podle epištoly Klementa Římského to byli starší, kteří kázali v Římě. Stejně tak v Malé Asii, pokud budeme datovat epištoly První Timoteovi a Titovi na konec prvního století.²⁶ Tudíž apoštolé vybírali svoje nástupce mezi staršími. Otázkou je, zda komunity byly založeny právě apoštoly.

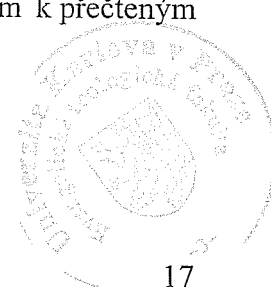
Proroci: Agabus podle Sk 11, 27nn předpovídá hlad, ale možná nejde o prorokování v rámci bohoslužeb, každopádně o čtyři kapitoly dále už proroci vstupují do bohoslužeb po čtení Písma.²⁷ Podle prvního listu do Korintu proroci do bohoslužeb také vstupovali. Jedná se o léta 51-52. Je možné, že prorocké řeči následovaly po čtení. Proroci znali dobře Písmo, ovšem jejich řeči nebyly nutně komentářem k přečteným

²⁴ Maillard, A. *Dimanche et fêtes chrétiennes*, Éditions du Moulin, 1984, Aubonne

²⁵ Sk 2, 42; Sk 20, 7-11

²⁶ 1Tim 5, 17; Tit 1, 9

²⁷ Sk 15, 30-32

oddílům, ale šlo o promluvy inspirované Pánem. Existovali i potulní proroci, kteří cestovali od vesnice k vesnici, a pokud byli pozváni, rozmlouvali s komunitou. V Korintu jich ale vstupovalo do bohoslužeb příliš, proto Pavel doporučuje nanejvýš dva nebo tři.²⁸

Skutky 20 už naznačují nedělní bohoslužbu. Uvádějí večerní lámání chleba, tzv. agapé.²⁹ Vyučování předcházelo a následovalo slavnosti lámání chleba. Ti, kdo uvěřili, „poslouchali učení apoštolů, byli spolu, lámali chléb a modlili se.“³⁰ Modlitba snad probíhala v chrámu, eucharistie v domácnostech.³¹

F. Okolnosti vzniku kázání

1. Prostory kde se kázalo

Podle svědectví knihy Skutků se kázalo na různých místech, pro různé publikum, buď v rodinách nebo před shromážděním. Často to byly domy členů komunity. Justin Martyr káže tam, kde se to hodí, ve městech a vesnicích.³² Ve druhém století se začaly zařizovat zvláštní místnosti nebo budovy určené k bohoslužbám. Origenes svědčí o domu modlitby, zřejmě šlo o soukromý dům, s jednou místností zařízenou k bohoslužbám. Jeden takto zařízený dům – domus ecclesiae – byl nalezen při řece Eufratu, Dura – Europos, byl zničen před rokem 256. Archeologové se pokusili o rekonstrukci, jak dům vypadal. V přízemí byly tři místnosti. Jeden velký sál, který sloužil k liturgii slova, kázání. Vedle byla menší místnost, jídelna, která sloužila k liturgii eucharistické. Třetí místnost byla křtitelnice,³³ ve které se našly i zbytky fresek. V prvním patře pak nejspíš bydlel představený komunity. Vybavení bylo minimální, přemístitelné. Nenalezli tu žádnou stopu po nějakém specifickém místu pro kazatele, žádný stolec, žádnou vyvýšeninu.

Prvními skutečnými kostely byly basiliky, stavby převzaté od pohanů, jimž sloužily k náboženským účelům. Šlo o stavby s apsidou, většinou o třech lodích, oddělených od sebe sloupy. Křesťanům sloužily k bohoslužbám, hostinám pro chudé, ke koncilům nebo jako místo úkrytu. Zde se již vyskytuje zvýšené místo pro kazatele.

²⁸ 1 Kor 14, 26-31

²⁹ Sk 20, 7-11

³⁰ Sk 2, 42, cit. ČEP

³¹ Sk 2, 46

³² viz pozn. 42

³³ Velký sál měl rozlohu asi 60 metrů čtverečních, jídelna asi 25 metrů a křtitelnice okolo 20 metrů.

V Severní Africe kázal biskup ze svého stolce umístěného na vyvýšeném místě, v ostatních regionech byla vyvýšená apsida nebo postavená malá tribuna pro kazatele. Šlo o místo před presbyteriem, kde byl postaven stupínek, ambón, kazatelna, odkud se předčítalo z Bible. Zlatoústý kázával z ambónu, aby ho věřící lépe slyšeli. Mimo to snad bylo před ambónem místo pro veřejné kajícíníky. Je možné, že se z ambónu napomínalo. Písemné zprávy ze čtvrtého století jsou nejednotné. Egeria³⁴ nám podává zprávu o tom, že se křeslo pro biskupa přemísťovalo, bylo umístěno za oltářem, mezi ním a apsidou. Kazatel či biskup seděli výš oproti posluchačům. Augustin kázal vsedě, publikum však stálo podle klasické tradice vyučování, kdy mistr sedí. Zlatoústý stál i s diakony. V Římě shromáždění zřejmě sedělo; Justin po kázání vyzývá všechny, aby povstali. Podobně i Origenes v Palestině.³⁵ Biskup a kněží seděli v půlkruhu okolo oltáře. Tato část kostela byla rezervována pouze jim a už v té době nesla jméno presbyterium. Je možné, že už bylo vyvýšené, takže kněží byli na vyvýšené pozici, kdežto věrní seděli na zemi. „My, kteří se zdáme být úřadem posazeni výše, než vy.“³⁶ Sedadlo biskupa se odlišovalo od sedadel nebo lavic kněží, jelikož Origenes mluví o biskupském stolci.³⁷ Diakoni byli uprostřed obecnstva, uváděli lidi na místo a dohlíželi na pořádek. Jeden z nich sloužil u oltáře. Apoštolská konstituce (II, 57-58) zmiňuje rozdělení mužů a žen při bohoslužbách. U dveří stál diakon, který je třídil. Muže na staré a mladé, a ženy na vdané a panny.

Hlavním důvodem, proč by měli věrní stát, byl nedostatek místa. Pokud to místo dovolilo, mohl se člověk posadit. Mimo běžné bohoslužby při katechezi v místnosti připojené k baptistériu se sedělo. V šestém století v Arles se při bohoslužbách povolovalo sedět jen nemocným.

V Jeruzalémě dal vybudovat kostely císař Konstantin. Nechal je postavit v místech smrti a vzkříšení Ježíše. Kostel, který stál na místě Ježíšovy smrti, se nazýval Martýrium, jeho název vyšel ze vztahu ke kříži, dokonce od něj byl výhled na místo ukřižování. Další byl kostel vzkříšení, byl kruhový, tedy rotunda. Podle svědectví Egerie se křestní katecheze konaly v Martýriu a katecheze mystagogické se konaly v kostele vzkříšení.³⁸ Katechumen se stával skutečným členem komunity až momentem křtu, poté teprve mohl projít vyučováním o svátostech. Egeria popisuje takovou křestní

³⁴ Égérie, Journal de voyage

³⁵ Origène, Hom. sur Jérémie XX, 9

³⁶ Origène, Hom. sur Jérémie XI, 3

³⁷ Origène, Commentaire sur S. Mathieu XV, 26

³⁸ Égérie, Journal de voyage

praxi. Osm týdnů před Velikonocemi si presbyter zapíše jména všech, kdo chtějí být pokřtěni. Pokud jsou shledáni bezúhonnými, biskup se vyptává jejich sousedů na jejich chyby, zda mohou začít s výukou ke křtu. Pokud svědectví svědčí proti nim, biskup řekne: "Ať činí pokání a až by se dosti kál, ať přistoupí ke křtu." Ti, kteří mají být pokřtěni, jsou vyučováni biskupem. Ten během čtyřiceti dnů probere Zákon, začne od Genesis a probere všechny spisy. Po pěti týdnech se probírá vyznání víry. V osmém týdnu, to už jsou Velikonoce, jsou přivedeni všichni před biskupa, muž se svým duchovním otcem a žena se svou duchovní matkou. Odříkají vyznání víry a jsou pokřtěni. Biskup jim potom sdělí, že budou po celých osm dní poučováni o křtu.³⁹ Při kázání vždy asistovali překladatelé. Ačkoliv biskup uměl syrsky, kázal jen řecky. Vedle něj stál překladatel, který jeho slova opakoval v syrštině, a bylo-li přítomné publikum latinsky mluvící, tlumočilo se i do latiny.

Kázání se proslovovala také nad hroby svatých a mučedníků. Výstavbou martýrií nad těmito místy se umožnilo pojmout více lidí, kteří si přišli oslavovanou osobu připomenout. Během svátků se někdy kázalo i mimo město. Zlatoústý okolo roku 392 kázal na Velký Pátek na hřbitově za branami města. Sám neví, proč je tomu tak, ale domnívá se, že ten zvyk pochází od otců. Teologicky je na místě vysvětlení, že Ježíš byl také ukřižován za branami města. Církev imituje Krista, aby oslavila jeho vzkříšení.⁴⁰ Nebo ve vztahu sestupu do pekel, ke smrti, sbor odchází slavit Velikonoce k mrtvým. Jiné vysvětlení nemáme.

2. Frekvence kázání

Ve druhém století se kázalo různé dny v různých oblastech. O setkávání křesťanů se dovídáme z dopisu Plinia Mladšího císaři Trajánovi (111-112). Ten zmiňuje, že se káže pravidelně v určený den. První shromáždění se schází ráno před východem slunce, tedy před prací. Zpívají se hymny o Kristu, lidé se chovají slušně a mravně a slaví křty. Není zde zmínka o kázání. Další shromáždění se koná večer, a to s eucharistií.⁴¹

³⁹ Égérie, *Journal de voyage*

⁴⁰ Jean Chrysostome, *De coemetrio et de cruce* (Jeanin, M. Oeuvres completes de Jean Chrysostome)

⁴¹ Plinius píše doslova že se křesťané scházejí „... v určený den, před východem slunce, aby zpívali hymnus, odpovídaje jedni druhým, ke Kristu jako Bohu, a aby splnili úmluvu, že neprovedou žádný zločin, zdrží se krádeže, loupení, neřestí, křivé přísahy a nebudou se bouřit proti daním. Poté se rozejdou a znovu se schází, aby společně pojedli, a to stále v souladu se zákony.“ cit. Coulange, L., *La Messe*, Les éditions Rieder, 1927, Paris

Justin v Římě okolo roku 153 zmiňuje bohoslužby v neděli.⁴² Čte se tak dlouho, dokud to jde, pak přijde na řadu kázání, následuje hlasitá modlitba ve stoje, eucharistie (chleba a víno s vodou), po vzdání díky všichni provolají Amen a dochází k rozdělování, kdy každý dostane část eucharistie. Diakoni pomáhají s rozdělováním eucharistie a donášejí také těm, kteří nebyli na bohoslužbách přítomni. Poté lidé odcházejí do práce.⁴³ Eucharistii, která se týkala jen pokřtěných, předcházelo ještě políbení smíru, ale v bohoslužbách bez eucharistie se nevyskytovalo.⁴⁴

Tertulián v severní Africe okolo roku 197 zmiňuje bohoslužby bez eucharistie. Tvořilo je jen čtení a výklad. Bohoslužby nebyly ve stanovený den, šlo spíše o improvizovaná setkání kvůli nebezpečí. Tertulián odmítá mluvit o eucharistii, pravděpodobně aby ji neodkryl toto mystérium před pohany. Některé bohoslužby obsahovaly čtení a kázání, některé byly čistě eucharistické. Z toho, že se objevuje takové rozdělení na prvek slova a eucharistie, lze usuzovat, že bohoslužby byly rozdělené i do různých dní. Když probíhaly současně s kázáním a eucharistií, katechumeni po první části (čtení a kázání) opustili shromáždění a pouze věrní zůstávali k modlitbám a eucharistii.⁴⁵ Fúze těchto dvou částí bohoslužeb započala tedy už ve druhém století, ale ještě ve třetím století v Palestině a Římě nebyla praxe jednotná.

Ve třetím století se bohoslužby slavily ještě intenzivněji. Origenes zmiňuje slavení eucharistie v neděli a v pátek, ale každý den se konaly bohoslužby zaměřené na katechumeny, pozváni však byli všichni věrní. Toto vyučování ve všedních dnech se soustředovalo na Starý zákon. Ve středu a v pátek se konala večerní eucharistie. Postní

⁴² Justin, Apologie §67: „My od té doby napořád si to připomínáme, a kdo zámožní jsme, nuzným všem přispíváme, a vždy pospolu býváme. Ve všem, co obětujeme, chválíme Tvůrce všehomíra skrze Syna jeho Jesu Krista a skrze Ducha svatého. A v neděli stává se schůzka lidí všech buď města buď vesnice obývajících na jedno místo, a paměti apoštolův nebo písma prorocká se čtou, dokavade lze jest. Pak když čtoucí byl přestal, tu přednosta k následování věcí těch dobrých napomenutí a vzbuzení činí. Potom všickni společně vstáváme a modlitby konáme; a jak jsme nadpověděli, po modlitbě námi vykonané chléb, víno a voda se donáší, a přednosta prosby spolu a děkování se vši snažností činí, a lid provolává říkaje amen; a tu děje se věcí těch posvěcených všem podělování a přijímání a nepřítomným se skrze jáhmy posílá. Kdo zámožní jsou a volní, kolik kdo chce, podle vůle uštědřují; a co takto sebráno bývá, u přednosta se ukládá, který přispívá sirotkům a vdovám a těm, jenž pro nemoc anebo pro jinou příčinu nuzní, neb v okovech jsou, příchozím také, slovem, on opatrovníkem jest všech v potřebě postavených. V den nedělní všickni společně scházíme se, poněvadž první den jest, v nějž Bůh tmu a hmotu proměnil, svět stvořil, a poněvadž Ježíš Kristus spasitel náš v týž den z mrtvých vstal. Nebo před sobotou ukřižovali jej, a po sobotě, jenž jest neděle, zjeviv se apoštolům svým a učeníkům, učil je věcem těm, jichž jsme vám ku považování podali.“

Sušil, František: "Sv. Justina, filosofa mučenika, Obrana I. K. Antonínovi Piovi." in Spisy Apoštolských otců, ed. Sušil, F., Praha: Kněhhtiskárna Cyrillo-Methodějské, 1874

⁴³ Volnou neděli ustanovil až Konstantin roku 321.

⁴⁴ Justin, Apologie §65

⁴⁵ Tertulian, Apologétique §39

dny se objevují až ve čtvrtém století.⁴⁶ Ve svém kázání na Genesis Origenes kritizuje ty, co přijdou jen ve svátek, a připomíná jim, že je třeba chodit každý den.⁴⁷ „Pokud nechodíte ke studnám každý den, pokud nečerpáte vodu každý den, zdaleka nemůžete dát napít ostatním, vy sami trpíte žízní po slovu Božím.“⁴⁸ Bohoslužby začínaly ve velmi brzkou hodinu, před východem slunce. Začínaly určitě modlitbou, po které přišel ke slovu předčítatel, který přečetl oddíl ze Starého zákona.⁴⁹ Knihy Starého zákona se probíraly postupně. Někdy se četla dost dlouhá pasáž, jako tomu bylo v kázání o věštkyni z En-dór, to se četl oddíl 1Sam 25,1 - 28,25. Poté následovalo kázání v podání určeného kazatele. Nemáme zprávy o tom, že by Origenes byl jediným kazatelem v Cesareji. Ve sbírkách jeho kázání, jsou vynechány dlouhé pasáže z bible, které mohli vykládat jiní kazatelé. Často také byl problém vykládat tak dlouhou pasáž, která byla přečtena. Origenes se také rozčiluje, že nemá dostatek času. V neděli se po čtení a výkladu Starého zákona pokračovalo čtením a výkladem evangelia. Je možné, že mezi nimi ještě probíhalo čtení s výkladem buď ze Skutků nebo z listů apoštola Pavla. Některá kázání jsou mnohem kratší, než ostatní, ta zřejmě připadala na neděli a byla záměrně zkrácena, aby zůstal prostor pro následující výklady. Kázání se končí modlitbou, jelikož na konci Origenes vyzve posluchače, aby povstali k modlitbě.⁵⁰ Při modlitbě byli věrní obráceni k Východu a hluboce se skláněli.⁵¹ Šlo-li o modlitbu pokání, lidé klečeli na kolenou. Také Origenes zmiňuje políbení pokoje, které si lidé udíleli po modlitbě, ale je možné, že mělo místo jen při eucharistických bohoslužbách.

Co se týče každodenních bohoslužeb, ty byly určeny hlavně skupině katechumenů, k jejich vzdělávání. Apoštolská tradice uvádí, že takové vzdělávání trvalo normálně tři roky.

Ale jaké asi bylo posluchačstvo, které se k bohoslužbám v týdnu scházelo? Origenes se rozčiluje, že někteří přijdou jen ve svátky. Pierre Nautin vyvozuje z Origenových poznámek⁵², že vzhledem k délce čtení a kázání mohlo takové shromáždění trvat asi hodinu. Proto nebylo možné, aby se jich aktivní populace účastnila. Publikum tedy muselo být složeno z žen, starců, několika nečinných boháčů a chudých, žijících z církve. Navíc ti, kteří přišli, nebyli dostatečně pozorní a povídali si.

⁴⁶ V úterý nikdy nebyl půst ani eucharistie. Vysvětlení nemáme.

⁴⁷ Origène, Homélie sur la Genèse X,1

⁴⁸ Tamtéž: Homélie X,3

⁴⁹ Čtení na každý den se ustálilo později.

⁵⁰ Viz pozn. č. 35

⁵¹ Origène, Hom. sur les Nombres V, 1

⁵² Nautin, P. Introduction aux Homélie sur Jérémie, Assemblée quotidienne

„Proč bych si měl stěžovat na ty, kteří tu nejsou? Když už jste jednou tady a zaujali jste místo v kostele, nedáváte pozor, povídáte si o všednostech a obracíte se zády k slovu Božímu a svatým čtením.“⁵³ Někteří odcházeli z kostela před kázáním a někteří dokonce před koncem čtení.⁵⁴ Podobně nám svědčí také Didaché, kdy diakon musí také dbát, aby s takovými nikdo nemluvil.⁵⁵

O Římě ve třetím století nám podává zprávu již zmíněná Apoštolská tradice Hippolyta Římského. Není jisté, zda se jedná o skutečnou tradici, podle které v Římě probíhala liturgie, či o kompilaci různých tradic, směřující k tomu, jak by měla liturgie vypadat. Vypadalo to asi takto. V neděli ráno probíhala eucharistie a večer se komunita scházela ke společnému stolování na znamení díky už bez eucharistie. Ani ráno ani večer neprobíhalo čtení či kázání. Každý všední den se scházeli kněží a diakoni ke společnému vyučování těch, kdo přišli do kostela. Po kázání následovala modlitba a políbení pokoje. Apoštolská tradice to popisuje takto: „Když učitel skončí s katechezí, katechumeni se budou modlit stranou, odděleni od věrných. Když skončí s modlitbou, nedají si políbení pokoje, protože jejich polibek ještě není svatý. Věrní se navzájem pozdraví, muži s muži a ženy se ženami, ale muži se nepozdraví se ženami.“⁵⁶ Všichni se po modlitbě rozcházejí, každý po své práci.⁵⁷

Podle Maillarda se ve třetím století nikdo nezmiňuje o kázání v neděli a je možné, že probíhala pouze eucharistie. Snad proto, že eucharistie byla tak důležitá, se nekladl důraz na kázání, a tak se o něm nikde nemluví, nebo proto, že neděle ještě byla den jako každý jiný.⁵⁸ Předtím byly dny volna různé dny v týdnu, určoval je pontifex římský většinou podle svátků. Neděle tedy byla dnem, kdy se komunita mohla scházet, ale nebyla dnem, který byl nějakým způsobem významnější než jiné. Slavení eucharistie či slova mohlo probíhat více méně každý den.⁵⁹

Ve čtvrtém století nabyly nedělní bohoslužby na významu. Zlomovým okamžikem bylo ustanovení neděle jako dne odpočinku. Když se umožnilo sboru sejít se na jednom místě, kázání dostalo tím větší váhu a bylo možné předat učení všem. Nedělní bohoslužby sestávaly stále ze dvou částí, z kázání a eucharistie. Eucharistickou část odděloval odchod katechumenů po kázání. Kázání byla pronášena během týdne,

⁵³ Origène, Hom. sur la Genèse X, 1

⁵⁴ Origène, Hom. sur L'Exode XII, 2

⁵⁵ Didaché XV

⁵⁶ Tradition Apostolique §18

⁵⁷ Tradition Apostolique §39

⁵⁸ Až 321 ustanovil Konstantin neděli jako den odpočinku, kromě času např. sklizně.

⁵⁹ Maillard, A., Dimanche et fêtes chrétiennes, Éditions du Moulin, 1984, Aubonne

podle některých pramenů v pondělí, ve středu a v pátek. Sobota se na východě ustálila jako den půstu, to se konaly bohoslužby jen s kázáním.

Officium divinum se týkalo těch, kteří zasvětili svůj život svatosti, tedy mnichů, kněží a biskupů. Jejich modlitby bylo třeba vykonávat v určenou hodinu. Co se týče veřejnosti, ta měla ranní bohoslužby a nešpory, které se skládaly z modliteb a zpěvu. Kázání ještě podle Apoštolské konstituce nebylo rezervováno jen pro biskupy, ale kázali i diakoni a presbyteri.⁶⁰ César z Arles uvádí, že se četla kázání ráno a večer pro přítomné publikum.⁶¹ Četnost kázání se různila podle příležitostí. V období před Velikonocemi se držel půst a kázání bylo každý den, sloužilo k přípravě věrných na Velikonoční svátky. To dosvědčuje i Zlatoústý ve svých kázáních na Genesis, která byla pronesena v době půstu každý den. A podobně svědčí i Egeria, že během půstu, kdy docházelo v Jeruzalémě k výuce katechumenů, začínalo se vždy knihou Genesis a kázalo se každý den.

3. Shrnutí okolností vzniku kázání

Máme málo informací o tom, jak kázání probíhalo. Ve třetím století se začalo kázat na specifických místech, kazatel měl zvláštní místo, vyvýšené oproti publiku. Biskup obvykle kázal v sedě, někdy ale vystoupil na ambón, vyvýšené místo před presbyteriem, odkud se četlo Písmo. Kázání získává funkci důstojné součásti liturgie, organizace bohoslužeb začíná být komplexní. Od třetího století je nedělní bohoslužba zatím jen jedním z momentů, kdy se dá jít do kostela. Ve čtvrtém století, po ustavení neděle jako dne volna, nabývá neděle na významu, odlišuje se od ostatních dnů. Nedělní setkání je upřednostněno před ostatními.⁶² Kázání v ostatních dnech je omezenější. Centrem nedělních bohoslužeb zůstává slavnost eucharistie, nicméně postavení kázání je velmi důležité.⁶³ Kazatel je poslán od Boha, je puzen kázat svým věrným. Kázání je nepostradatelnou součástí bohoslužeb, jelikož je nařízením božím. Ve čtvrtém století je na regionální úrovni bohoslužebná praxe dosti rozmanitá. Bohoslužby se liší region od regionu.

⁶⁰ Constitutions Apostoliques, II.57

⁶¹ Césaire d'Arles, Sermons au peuple

⁶² Maillard, A., Dimanche et fêtes chrétiennes, Éditions du Moulin, 1984, Aubonne

⁶³ V šestém století v Římě kázání z bohoslužeb mizí. Kubíková, J. Kázání ve starověku a středověku.

G. Odpovědnost kazatele

Církevní otcové vnímali kázání jako věc nesmírně složitou, zvláště když publikum bylo tak rozličné. Věrní potřebují každý jinou duchovní potravu.⁶⁴ Pokud klade kázání důraz na morálku, slouží těm nejprostším. Obtížná kázání jsou pak určena pokročilým, ale přesto zde působí mnoho faktorů, které zabraňují jejich účinnosti.⁶⁵ Origenes má vysoké mínění o funkci kazatele a často se k tomuto tématu vrací ve svých kázáních. Kázání je i jemu ku prospěchu. „...Ten, který mluví, získává také dobrodiní ze svého slova, protože šťastný je ten, který mluví k uším lidí, kteří ho poslouchají.“⁶⁶ Pro Zlatoústého je kázání nepřetržitým bojem proti starostem světa. Bohatým nemůže kázání prospět kvůli jejich bohatství, chudým pro jejich chudobu. Ovšem o odmítnutí kázání nemůže být řeč, je dáno od Boha, ten ustanovuje správce k rozdělení pokrmu.⁶⁷ V povolání kazatele je to podobné jako v povolání mistra, má obrátit své učedníky. Nestačí jen vyučovat, ale i rozčílit, dojmout, vzbudit lítost, aby lidé změnili své chování. Kazatel má být lékařem duše. „Úřad, který má především nesmírnou důležitost, je takový, který cvičí vyučováním a který cvičí napomínáním – ten je vlastně nejpotřebnější, pokud ovšem je také potravou pro duši.“⁶⁸

Výběr kněží a biskupů byl také některým kazatelům trnem v oku. Při volbě se hledělo často na jiné okolnosti než jen duchovní způsobilost. „Ten ať je zvolen, že je vznešeného rodu; ten zas, že má veliké bohatství;⁶⁹ jiný, že k nám utekl od nepřátel; a každý se snaží přede všemi vynést, ten svého známého, ten svého příbuzného, ten zase toho, který mu nejvíc umí lichotit. Na hodnost nikdo nehledí, duchovní způsobilost nikdo nebere v potaz.“⁷⁰

⁶⁴ I Augustin navrhuje střídání tří stylů, aby udržel posluchačovu pozornost. De doctrina christiana IV, 22, 51

⁶⁵ Grégoire de Nazianze, Discours II.44.45

⁶⁶ Origène, Hom. sur Jérémie XIV, 3

⁶⁷ Lk 12,42

⁶⁸ Jean Chrysostome, In Ep. ad Rom. 21,2; PG 60, Podobně i Origenes, Hom. sur Jérémie 20,8 (Brottier, L'Appel des démi chrétiens...)

⁶⁹ Ve čtvrtém století byli biskupové, pokud byli majetní, živi ze svého úplně nebo částečně ze sbírek. Praxe sbírek byla ustavená už Pavlem. Z ní si biskupové část brali ke své obživě. Ve východních sborech převládá zvyk, že sbírka ze všech kostelů byla posílána do kostela biskupského, odkud se pak podle potřeby rozdělovala. Až později, roku 460 za patriarchy Genadia, se usneslo, že sbírky zůstanou tam, kde se vyberou. Na západě za Gelasia, r. 492 – 496, bylo určeno, aby se sbírka dělila na čtyři díly, jeden pro biskupa, jeden pro duchovenstvo, jeden pro chudé a jeden pro chrámové potřeby. Od dob Konstantinových se sbírka skládala hlavně z naturálií a peněz (jména se veřejně vyhlašovala). Církev také nabývala majetku dědictvím, pokud člen neměl přirozeného dědice, získávala majetek mučedníků a vyhoštěných. Už tehdy také církev dostávala dary od císaře. Významnou pomocí byly také dary bohatých členů sboru, kteří dávali obilí a jiné plodiny pro vdovy a chudé. Jan Nep. František Desolda: Výbor ze spisů Svatého otce a učitele Jana Zlatoústa.

⁷⁰ Jean Chrysostome, Sur le sacerdoce 3,15

V pátém století Pomerius tvrdí, že bez kázání není možná víra.⁷¹ Víra se rodí ze zvěstování a zvěstování z Krista.⁷² Tento imperativní charakter kázání ukazuje na odpovědnost kazatele. V případě neúspěchu budou přičteny společné hříchy sboru právě kazateli. Zlatoústý ve svých Křestních katechezích popisuje následující: Jak je kazatel odměněn, jakým platem, i to je věcí mezi ním a Bohem, je to otázka jeho spásy. Pokud naplní svou misi, spásu mu udělí Bůh. Pokud změní členové sboru svůj postoj, bude kazatel potěšen, ale zármutek či radost nejsou podstatné.⁷³ Další odměna za kázání byl potlesk. Proti potlesku bouří obzvláště Zlatoústý. Jan nekáže, aby okouznil davy, ale aby je obrátil ke Kristu. Potlesk může být přijat, jen když je adresován Bohu, nikdy osobě kazatele, protože to je Bůh, kdo vkládá slova do úst.⁷⁴ Někteří kazatelé vnímají potlesk jako znak toho, že lidé rozuměli. Ovšem odměna nezáleží na úspěchu kázání. Štědrost Boží je nezávislá na úspěchu u posluchačů, ale je třeba, aby v kázání nebylo zanedbáno nic, co náleží publiku.⁷⁵ Povinností kazatele je starat se o své stádo, o vlastní kázání, nikoli o jeho efektivitu. Je třeba milosti Boží, nejen aby se posluchači obrátili, ale je jí třeba i k pochopení Písma i ke schopnosti tuto zvěst srozumitelně posluchačům předat. Pro Pomeria je podstatné slovo z knihy proroka Ezechiele.⁷⁶ Kazatel je strážný, který má varovat za pomoci polnice své stádo; pokud tak neučiní, bude volán k odpovědnosti. Poslání kazatele vlastně bylo hledáno hlavně ve Starém zákoně, v knihách proroků. Kněžstvo je s proroky spojeno. Kněží jsou vlastně pokračovateli proroků. Takto interpretuje třicátou třetí kapitolu proroka Ezechiele Apoštolské konstituce.⁷⁷ Prací kazatele je obrátit lid před posledním soudem. Cíl kázání tedy není pouze výklad Písem ani vzdělávání, nýbrž je od základu eschatologický. Připravit lid na soud. V kázání jde o spásu věrných a o spásu kazatele. Biskup je jako trouba upozorňující na Evangelium, ne na svá vlastní slova. Kazatel nemluví svým jménem, pouze předává Slovo, které obdržel. Zlatoústý říká: "tato řeč není od mne, ale od toho, který bude soudit." Slovo je něco, co překračuje; kazatel oznamuje, co mu bylo řečeno z božích úst.

Kazatel musí kázat ovšem nejen svými slovy, ale i činy. Má vést svatý život. Nestačí pouze umění mluvit, ačkoli to je také nezbytnou součástí výbavy kazatele. Apoštolské konstituce zmiňují také, že *empeiros tou logou*, zkušenost slova, je potřebná

⁷¹ Julien Pomère, La vie contemplative 19

⁷² Řím 10,17

⁷³ Jean Chrysostome, Catech. Bapt. 6,1

⁷⁴ Jean Chrysostome, Sur l'incompréhensibilité de Dieu 3

⁷⁵ Brottier, L. L'appel des démi-chrétiennes à la vie angélique

⁷⁶ Ez 33, Julien Pomère, La vie contemplative

⁷⁷ Constitutions Apostoliques, II. 6, 7-17

pro budoucího kazatele.⁷⁸ Biskup musí také „sytit a napájet vrchovatě svůj sbor, rozmnožuje svá učení.“⁷⁹ Západní církev nezůstala pozadu; např. Augustin věnuje tomuto tématu čtvrtou knihu z díla *De doctrina christiana*.

Z celé kapitoly je snad zřejmé, jakou roli hrálo kázání v rámci bohoslužeb. Pro některé kazatele bylo právě kázání tím nejdůležitějším duchovním pokrmem, na němž závisel život věrných a jejich spása.

⁷⁸ Constitutions Apostoliques, II. 1, 2

⁷⁹ Constitutions Apostoliques, II. 5, 7

II. Kazatel Origenes

Nejprve připomeňme pro orientaci stručné životopisné údaje.⁸⁰ Origenes se narodil kolem roku 185 z křesťanských rodičů. Jeho otec Leonidas zemřel jako mučedník. Po odchodu Klementa z Alexandrie roku 203 ho biskup Demetrius určil za představitele alexandrijské školy. Asi od roku 210 podnikal studijní cesty do různých měst, např. do Říma, Athén. Roku 218 byl Origenes povolán do Antiochie, aby poučil o křesťanství matku císaře Alexandra Severa. Navštívil také Cesareu. Tam ho biskupové jeruzalémský a cesarejský žádali, aby kázal, a později ho i vysvětili na presbytera. (V té době se začala upevňovat církevní hierarchie.) Proti tomuto počínu bouřil Demetrios z Alexandrie, jenž to právem považoval za zásah do svých pravomocí a také dosáhl zrušení Origenova vysvěcení na jedné alexandrijské synodě okolo roku 231. Origenes poté odešel do Cesareje, kde založil novou školu, která ovšem zůstala ve spojení se školou alexandrijskou. Za Deciova pronásledování byl mučen; zemřel v Tyru, když mu bylo okolo sedmdesáti let, tedy kolem roku 254. Svá kázání Origenes přednesl většinou v Cesareji mezi lety 231 a 251.

Budeme se zde zabývat převážně kázáními na Jeremiáše, ta, společně s kázáním na čarodějnici z En-dóru, jsou jedinými texty Origenovými, které se nám zachovaly v řečtině. Ostatní jeho kázání máme k dispozici pouze v latině. Ta byla přeložena a přepsána Jeronýmem, Rufinem či Hilariem z Poitiers.

1. Origenova Bible

Origenes měl zřejmě při kázání bibli v ruce nebo alespoň tu knihu, kterou bude vykládat. Ve druhém kázání na Ezechiela říká: „Já, který беру Svatou knihu a který se ji pokouším vysvětlit...“⁸¹ I v kázání na Jeremiáše máme o tom důkazy, když po komentáři první perikopy, kterou četl předčítatel, ještě Origenes sám předčítá druhou perikopu, než ji začne vykládat. Při čtení také opatřuje text drobnými glosami, vkládá několik slov, aby bylo posluchači jasné, co říká například prorok či dav nebo co je

⁸⁰ Cílem práce není výčet biografických událostí. V původní verzi jsem je neuváděl ani u Origena ani u Jana Zlatoústého. Ovšem nakonec jsem se nechal přesvědčit, že pro hrubou orientaci by bylo dobré uvést alespoň základní data. Zdržím se ale všech podrobností a pokusím se o co největší stručnost. Čerpám kromě ostatních z knihy: Kraft, H. Slovník starokřesťanské literatury, Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství 2005

⁸¹ Hom. Ez. II, 2 „me qui accipio librum sanctum et nitor eum interpretari“

adresováno Izraeli, co Judsku.⁸² Často vkládá do textu i delší komentář. Jinak by posluchač nemohl některým pasážím rozumět. Čtenář se také podiví, proč Origenes tak často opakuje už přečtenou větu. Uvedme příklad: „Hanba požírala útrapy našich otců od jejich mládí, jejich ovce, jejich dobytek, jejich syny a jejich dcery. Hanba požírala útrapy našich otců a ostatní věci, které byly řečeny.“⁸³ Zřejmě vždy přečetl celou frázi, pak se rozhlédl po publiku a poté zopakoval větu, kterou chce komentovat.

Jakou bibli tedy Origenes používal? Šlo o Septuagintu, ale upravenou Origenem. Jelikož sám neuměl hebrejsky, udělal si vlastní synopsi, která obsahovala všechny řecké překlady, které si mohl opatřit. Použil Akvilu, Symacha, Septuagintu a Teodotiona. Dále fragmenty hebrejského masoretského textu a jeho fonetický přepis řeckými písmeny. Označil si dodatečné pasáže, které se nacházely v hebrejštině, hvězdičkou si označil pasáže, které naopak v hebrejském textu chyběly, a mezi řádky vepsal různocnění. Tak vznikla jeho vlastní bible. Zpracoval si paralelně šest verzí textu do sloupců, proto se jeho bible nazývá hexapla. Ve svých kázáních však Origenes cituje další pasáže z bible, které jsou mírně modifikované, jelikož je cituje z paměti. Při každé větě si vzpomene na biblický text odjinud, který obsahoval buď podobná slova nebo obrazy nebo měl podobný význam. V jeho kázáních na Jeremiáše jsou citovány skoro všechny knihy bible. Má ovšem své oblíbené, ze Starého zákona to je Pentateuch a Žalmy, z Nového Matouš a Pavlovy listy. Každopádně chce Origenes po svém posluchačstvu, aby slova z Písma přijalo, uložilo si je do svého srdce.⁸⁴

2. Origenovo hledání významu textu

Podstatné pro autora bylo osvětit záměr textu, co chce text sdělit. K tomu vedou dva principy, které v exegezi autor použil. Na prvním místě je to fakt, že text Písma je inspirován Bohem, tudíž jeho smysl musí být hodný Boha. A jelikož Bůh nemá jiný záměr než činit lidem dobro, smysl textu musí být k užítku, ke vzdělání a pokrmem pro duši. Druhou věcí je, že co Bůh vepsal do bible, není marné a prázdné. Žádný detail není bez významu. Každé slovo, sebemenší zvláštnost, v něm nebo v syntaxi skrývá boží záměr, který musí kazatel posluchačům odkryt. Často je ale těžké tento smysl

⁸² Jer 3,6-12, Origène, Hom. sur Jérémie IV

⁸³ Tamtéž. Hom V, 5

⁸⁴ Origène, Hom. sur Jérémie II, 3

6. Struktura Origenových kázání obecně¹⁰¹

Kázání, která Origenes obstaral ze své bible, jsou převážně vysvětlením textu. Mají naučný charakter, který se ukazuje i na jejich uspořádání: prolog, tělo a závěr.

6.1. Prolog

Origenes ví, že normální promluva obsahuje prolog, a tak ho vkládá do více svých kázání. Jde o to, jak uvést první verš, který chce vykládat. Jeho prology jsou velmi krátké, kromě těch případů, kdy musí připomenout nějakou součást církevní doktríny. Někdy se však pravidlům tohoto žánru nepodřídí, prolog je vynechán a autor se pouští přímo do textu. Takto začínají také mnohá jeho kázání. Zde šlo o jednoduchost, se kterou se může kazatel vrhnout přímo na výklad.

6.2. Tělo

Dvě z jeho kázání na Jeremiáše mají logickou stavbu. Origenes chce objasnit každé písmeno a poté jeho mystický záměr. Ale tento postup, kdy rozděluje výklad na dvě části, podle literárního a duchovního významu, se v ostatních kázáních nevyskytuje. Většinou bere text verš po verši či větu po větě, aby je postupně vykládal. Tento výklad má více forem. Buď kratší poznámky v rámci čtení, nebo nabývá rozměrů celých odstavců více či méně dlouhých. Naučný charakter jeho kázáním dává i to, jakou pozornost věnuje přechodům v textu. Používá výrazy jako „pohleďme dále, (Εἶτα ἰδωμεν),“ nebo „tedy (οὖν)“. Například v kázání IX, 2 říká: „Oni *tedy* obdrží zlořečení, protože neposlechli smlouvy ...“ Zmiňme ještě, že když Origenes chce uvést novou úvahu na větu, kterou právě okomentoval, má zvyk opakovat celou větu. Stejně tak pokud přechází od jednoho slova ve větě k druhému. Všechna tato opakování mohou dnešního čtenáře desorientovat, jelikož v originálním textu nejsou opakované věty nijak odlišeny. V mluvené řeči ale stačí změna intonace k odlišení slov, která byla pouze opakována a která budou předmětem dalšího komentáře.

6.3. Závěr

Origenes si nelámal hlavu s výběrem nějakých slov, kterými by uzavřel kázání. Pocházel z tradice, kde se končilo doxologií. Používá vždy frázi propůjčenou z první epištoly Petrovy.¹⁰² „Jemu buď sláva i moc na věky věků. Amen.“ Závěr tudíž obsahuje tuto doxologii. K tomu, aby ji použil, mu stačí několik slov, například pozvání k modlitbě nebo připomenutí posledních věcí. Nejčastěji je přechod vztažený k

¹⁰¹ Čerpám zde z úvodního komentáře ke kázáním na Jeremiáše. Některé věci se vztahují i na kázání, které budu rozebírat na závěr této kapitoly. viz pozn. č. 87

¹⁰² 1Pt 4, 11

nalézt. „K čemu je mi dobré vědět, že král Aje visel na kůlu?“⁸⁵ Navíc, když Písmo vykládá ostudné příběhy nebo popisuje antropomorfním jazykem Boha.

Dnešní čtenář má mnoho obtíží pochopit, proč se Origenes tak často uchyluje k alegorickému výkladu, který navíc sám autor shledává jako nejpravdivější výklad Písma. Jestliže mu šlo o to, pozvednout duše svých posluchačů, musel nutně použít alegorický výklad. Používali ho i Židé i Pavel i Řekové. Židé ho přejali od Řeků, o tom svědčí už třeba kniha Moudrosti. Pavel věřil, že původní duchovní smysl Písma je v Kristu. Adam představuje Krista, přechod přes moře představuje křest, Kristus je naším velikonočním beránkem,⁸⁶ dvě ženy Abrahamovy jsou symboly dvou smluv a jejich synové jsou symboly dvojího lidu, Židů a křesťanů.⁸⁷ Tato exegeze vykládá vše ve vztahu ke Kristu a později také k církvi. Origenes ji přijal od apologetů, Ireneia, Numenia, ale hlavně od apoštola Pavla. Klíčem k alegorické exegezi podle Origena je, jak bylo řečeno výše, hledání paralelních textů. Uvádím dva příklady. „Vystoupil lev ze svého brlohu (Jr 4,7). Kdo je tento lev? Jistě ďábel, podle 1. Petrovy 5, 8-9 Ďábel, lev řvoucí.“⁸⁸ Nebo v kázání X, 1 „když Jeremiáš říká: Dej mi vědět, Hospodine, a budu vědět.“ Zde Origenes použije sloveso vědět a jinou pasáž z Jeremiáše: „Já, jako mladý beránek bez zlomyslnosti, který je veden na porážku, jsem *nevěděl*.“ Co ale beránek, podle Izajáše Kristus, nevěděl? „Kristus nevěděl, co je hřích.“ Origenes stejný postup doporučuje i svým posluchačům. Všimá si také šifer, které mohou znamenat něco jiného. Například číslo tři může ukazovat na trojici nebo na tři části Písma, Starý zákon, evangelia a Apoštoly. Všechno ovšem nebylo tak jednoduché vysvětlit.

V Písmu se nacházejí místa, která jsou schopná poskytnout klíč k výkladu jiných míst, ale jsou limitovaná. Většinu paralelních textů, kterou Origenes našel, bylo stejně potřeba dále interpretovat, a musel se proto uchýlit k symbolice, kterou bible neposkytuje. Takovými příklady jsou třeba hory a kopce. „Zachraň se na hoře“ znamená, zachraň se u Krista. Hory někdy také představují proroky a kopce spravedlivé. Někdy je tomu naopak, hory zase znamenají falešné bohy a kopce zbožštěné lidi. Větry symbolizují duchy, i když duch je většinou představován dechem. Symboly tělesné jsou připisovány duši a velké místo má také oheň, který může ničit i očišťovat. Slova ze zemědělství či stavby vykládá Origenes většinou ve vztahu k duši. Duše roste podobně jako se pěstuje rostlina nebo staví dům. Existovala také symbolika zvířat, kamenů a

⁸⁵ Origène, Hom. sur Josue VIII, 6

⁸⁶ Ř 5,14; 1Kor 10 1-12; 1Kor 5,7

⁸⁷ Gal 4, 21-31

⁸⁸ Origène, Hom. sur Jérémie V, 16

rostlin, založená na jejich přírodních vlastnostech. V kázáních na Jeremiáše najdeme koroptev, jelena, len či diamant. Také etymologie jmen poskytovala zdroje pro alegorii.⁸⁹ Velká je také symbolika čísel, kterou rozvinul Filón. Ale v těchto kázáních ji Origenes nepoužívá.

3. Origenova oblíbená témata

Kazatel často rozvíjí témata, která shledává prospěšnými pro své posluchače. Začneme krátce tématy apologetickými, pak dogmatickými a nakonec se dotkneme křesťanova života.

3.1 Apologetická témata

a. *Proti odpůrcům Prozřetelnosti*

Origenes se nesnaží nijak dokazovat Boží existenci, jelikož jsou o ní jeho posluchači přesvědčeni. Chce je pouze předem zabezpečit proti úskalím, která by mohla jejich jistotou otrástit. Bojuje tedy proti astrálnímu determinismu, který odporuje představě Boha vládnoucího tomuto světu, dávajícímu svobodu, což předpokládá morální úsilí. Dalším a nejdůležitějším protivníkem byla existence zla. Na to Origenes reaguje tím, že učí dobrého Boha, že za zlo je odpovědný člověk. „Vše, co by mohlo být milé v našich poměrech, Bůh učinil a jsme to my, kdo stvořil na zemi zlo a hřích.“⁹⁰ Utrpení je svým způsobem manifestací Boží dobroty, protože je prospěšné hříšníkovi. Dává mu vědomí hříchu a očišťuje ho. Trest pro hříšníky je prospěšný i ostatním, slouží jim jako příklad. Bůh netrestá pro pomstu, ale pro obrácení. Utrpení hraje tedy roli vzdělávací a hojící. Nespravedlivé utrpení, například dětí, Origenes vysvětluje platónsky. Na počátku se duše radovaly v nebeské blaženosti, pak zhřešily a sestoupily do lidského těla. Až budou dostatečně očištěny, mohou vystoupat zpět do své vlasti. Ty, které se nestihnou očistit v tomto světě, dostanou možnost v jiném. Origenes se ale setkal s mnoha nepřátelskými reakcemi, jelikož se toto učení slučovalo s možností vstupu lidské duše do zvířat, proto začal mluvit skrytěji.

b. *Proti Židům*

Židé se často objevují v jeho kázáních, která byla většinou proslouhena v Cesareji. Tam žilo mnoho židů. Cílem takové polemiky bylo ukázat prorocké texty jako předpověď Krista. Oznamují okolnosti jeho narození (místo, čas, způsob), jeho

⁸⁹ Nautin, P. Introduction aux Homelies sur Jérémie

⁹⁰ Origène, Hom. sur Jérémie II, 1

smrt, vzkříšení, vyslání apoštolů atd. Jako důkaz, že Bůh Židy opustil, sloužilo to, že už neměli proroky a chrám a byli rozptýleni.⁹¹ Židé přenášejí svou zlobu na křesťany, zlořečí Ježíši a jsou odpovědní za pronásledování křesťanů. „Jeho dědictví se proměnilo v židy zuřící proti němu jako lev v lese... Nyní ještě jsou lvy v lese, chtějí vložit na Ježíše kletbu, zlořečí mu a chystají úklady proti těm, kdo v něj věří.“⁹² Křesťané by měli jednat tak, aby je Bůh neopustil stejně jako židy. Origenes alespoň neupírá židům spásu, ta je pro všechny národy. Nejčastější je pro výklad vztahu mezi křesťany a židy používána epištola Římanům 11, 25, kdy po všech národech také oni dojdou spasení. Za zmínku stojí i rozdělení na dva národy z listu Galatským 4. Dva synové Abrahama, jeden z otrokyně znázorňuje židy, druhý ze svobodné ženy znázorňuje křesťany.⁹³

c. *Proti heretikům*

Nejčastěji se Origenes navází do Markiona, Valentina, kteří představují víru ve dva bohy, starozákonního Boha Stvořitele a Boha dobrého, Ježíšova Otce. Další věc, která mu vadí, je rozdělování lidí do tříd. Jedni budou spasení a jedni jsou odsouzeni k zatracení. Origenes tedy učí, že duše není zkažená od přirozenosti, vždy může být spasena. Všichni jsme stvořeni k obrazu božímu. Origenes byl obviněn, že hlásá spasení d'ábla, což by podle jeho logiky bylo možné, ale ví to pouze Bůh. A pokud by Bůh chtěl, mohl by být spasen.

3.2 Dogmatická témata

Origenes se k nim neuchyluje tak často jako k apologetickým, ale o pravé učení mu jde. Nejčastěji se vyjadřuje k Trojici a k eschatologii. Nebudeme se tu zabývat jejich obsahem. Ten je možné nalézt v dějinách dogmatu. Snad jen je dobré zmínit jeho pohled na eschatologii. Důležitou roli zde hraje symbolika ohně, kterému nikdo neunikne. Origenes myslí, že každý člověk po smrti bude očištěn ohněm. Každá duše jím musí projít, a to nejen kvůli svým chybám, ale už jen pro ten fakt, že je v tomto světě. Tento svět je světem těla a člověk se nemůže stát duchovní bytostí, aniž by se zbavil všeho tělesného. Nejde o oheň materiální, ale duchovní. To musí ve svých kázáních vysvětlit, aby jeho posluchači nebyli zmateni. Neví, jestli toto učení může prospět všem, ale kázání na Jeremiáše tomu nahrávají.⁹⁴ Jeremiáš ten oheň nemůže

⁹¹ Origène, Hom. sur Jérémie XII, 3

⁹² Origène, Hom. sur Jérémie X, 8

⁹³ Ga 4,22-26, tyto verše se staly předmětem zkoumání vzájemných vztahů mezi Židy a křesťany, Starým a Novým zákonem. Uvádí také Augustin, O křesťanské vzdělanosti, 4, XX, 39

⁹⁴ Origène, Hom. sur Jérémie XX, 8

snést, je horší než všechna fyzická mučení. Pokud ale činí pokání, je to Bůh, který jej očisťuje, tento oheň netrvá věčně, zatímco zavržení jsou vydáni ohni věčnému. Autor také často cituje „Bůh je oheň šířající.“⁹⁵ Bůh je ohněm jakožto slovo Boží, které duši připomíná její viny. Ovšem dostane se jen těm, kteří jsou tohoto ohně hodni. Bůh je ohněm šířajícím pro hříšníky a světlem pro spravedlivé a svaté.

Důležité pro nás je vědět, že i dogmatika byla obsažena v Origenových kázáních.

4. Život křesťana

Origenes se na rozdíl od jiných patristických kazatelů nejeví jako přílišný moralista. Hledali bychom nadarmo v jeho kázáních na Jeremiáše nějakou tabulku mravů, která by ukazovala ty a ty prohřešky jeho věrných. Pouze nabádá své posluchače, aby ničili hříchy, a to všechny, nejenom ty závažné. Pro obživu života křesťana je později účast na eucharistii, ale u Origena je hlavním pokrmem Slovo Boží. „Pokrmy duše jsou čtení z božích knih, neúnavná modlitba, účast na kázání. Jsou to tyto potraviny, kterými se živí, jimi se upevňuje, jimi se stává vítěznou.“⁹⁶ Neříká to proto, že by jeho posluchači byli i katechumeni, kteří ještě nemají přístup k eucharistii. Je to pro něj evidence. Duše participuje na Logu, a tudíž jedinou potravou pro ni může být Logos Boží. Slovo Boží samo má už očištnou sílu pro ty, kdo ho poslouchají.

Origenes se také někdy vyjadřuje ke svým životním problémům a nepřátelství, které zažil v Alexandrii od biskupa kvůli učení, které dával. "Když si někdo uvědomí, že to je kvůli učení a Slovu, co se mu přihodilo neštěstí, utrpení, nenávisť, často si říká: Stáhnou se do ústraní, proč snášet útrapy. Pokud je důvodem, že mám útrapy, že učím, že vyhlašuji Slovo, proč se nestáhnout do ústraní, do samoty a klidu."⁹⁷

5. Origenův styl

Origenes je jeden z církevních otců, který se dá číst, není nudný. To by se dalo přisoudit tomu, že když popisuje nějakou doktrínu, zmíní ji vždy ve formě osobní, jakou naději jemu přináší.

Zmiňme tedy něco o stylu, jakým Origenes mluví. Nemá něco, co bychom mohli nazvat řečnickým stylem. Najdeme málo míst, kde se věty řetězí nějakou uvědomělou

⁹⁵ Dt 4, 24; Žd 12, 29

⁹⁶ Origène, Hom. sur le Lévitique IX, 7

⁹⁷ Origène, Hom. sur Jérémie XX, 8

hrou jazyka. Často používá dlouhé věty, které vznikly v důsledku souhry vkládání vsuvek. Vsuvky jsou u něj obzvlášť časté a někdy dost dlouhé. Nedají se u něj nalézt, nebo jen velmi zřídka, rétorické figury, které činí text elegantním, jako chiasmus či aliterace. Rétorika jeho doby měla zálibu také v použití dvou synonymních slov či vět, které měly stejný význam.⁹⁸ Jediné figury, které Origenes používá, jsou ty, které mu slouží k přesvědčování posluchačů. Hlavně jde o opakování jakožto prostředku k vyjádření naléhavosti. Takto autor opakuje slova z Písma i proto, aby si je posluchači zapsali do paměti. Například v kázání VI opakuje slova Jeremiášova "Pane tvé oči hledí na věrnost" osmkrát. Opakuje také slovní spojení jako: pokud přemýšlíme o..., nebo: k čemu mi to slouží... Opakuje také jednotlivá slova. "Je třeba, abys pochopil rozdíl mezi shromážděním bavičů a shromážděním *vážných*. Toto je *vážné*, čiň všechny věci s *vážností*, a všechny věci hodné *vážnosti*, shoduje se se rčením: k *vážnému* učení *vážný* život. Tak toto není shromáždění bavičů, ale lidu *vážného*."⁹⁹ Kazatel umí probudit zvědavost a k udržení pozornosti používá i kladení otázek. "O koho se vlastně jedná?...Ne snad o nás?"¹⁰⁰ Otázky klade i uprostřed citací z Písma. Často se zmiňuje o obtížnostech v textu, aby upoutal pozornost. Používá fiktivního posluchače, který klade otázky jemu. Oslovuje postavy z textu, žádá je o odpověď, oslovuje je jménem, vybízí je, aby promluvily. Pokud osoby v Písmu mluví přímou řečí, on v ní pokračuje, rozvíjí ji svými slovy. Když chce oživit kázání, nehledá žádnou dramatizaci. Nesnaží se posluchače vystrašit. I když často mluví o ohni, nevyžívá se ve výhružných termínech. Jde mu o to, aby přesvědčil, zapůsobil na posluchače ke změně života. Dalším prostředkem k oslovení posluchače je použití osobního zájmena "ty". Používá ho mnohem častěji než "vy". Zájmeno "já" používá, aby ukázal, jaké úvahy by se měly odehrát v nitru každého posluchače. Ovšem všechny tyto figury vyvěrají ze spontánní výmluvnosti. Ke svým posluchačům mluví svou inteligencí a srdcem, ale ta výřečnost pramení z touhy je přesvědčit. Řečnické umění mu je k ničemu. Ale mohlo by být, kdyby v něm byl vzdělán. Bohužel ho okolnosti donutily, aby ukončil svá studia příliš brzy. Spontaneita má ale i svůj rub. Je třeba hodně umu, aby kazatel řekl, co má být řečeno, ale nic navíc. Origenes někdy ve snaze navázat stejným slovem či stejnou větou upadá do omílání věcí stále dokola. Chyb by se u něj dalo nalézt i víc. Ale ty, které se dají nalézt při četbě textu, jsou při poslechu mluveného slova zahlazeny.

⁹⁸ Pierre Nautin je nachází u Irenea, ovšem Origenes je nepoužívá. viz Pierre Nautin, Introduction aux Homelies sur Jérémie, kap. II. SC 232

⁹⁹ Origène, Hom. sur Jérémie XIV, 15

¹⁰⁰ Origène, Hom. sur Jérémie XII, 13

poslednímu verši. V kázání X vykládá Origenes verš: „Jděte, sežeňte všechnu divokou zvěř“¹⁰³, na to ocituje Žalm 74 „nevydávej divoké zvěři duši, která se ti vyznává ze svých vin. Vyznejme naše viny kajíce se, a nebudeme posláni k divé zvěři, ale ke svatým andělům, kteří budou našimi živiteli, ponесou nás ve svém náručí a dají nám přejít z tohoto světa do světa budoucího v Ježíši Kristu. Jemu buď sláva...“

Origenes tedy znal klasická pravidla pro kompozici promluvy, ale zacházel s nimi dost svobodně. Když se mu zachce, umí vytvořit prolog a závěr ve správné formě, ale raději se vrhne přímo na text. Předmětem jeho kázání je hlavně vysvětlení textu. Očima přeskakuje mezi knihou a posluchači tak dlouho, dokud nevyčerpá přečtený oddíl nebo čas určený pro kázání. Nepotřebuje se předvést ve své výmluvnosti, ale chce vykládat Písmo co nejlépe. Dělá to, jako když byl ještě gramatikem a vykládal svým žákům, v ruce místo bible třeba Homéra. Také díky svému původnímu povolání se začal zajímat o různé verze bible a pomáhá si různými edicemi dopracovat se originálního textu. Toto vzdělání mu umožňuje upozornit posluchače na předěly v textu. Pokud jde o dialog, neopomene uvést, kým je co říkáno a komu adresováno. Upozorňuje na střídání osob, které hovoří. Osobu vypravěče přisuzuje Duchu svatému. Používá také figuru jako: neřekl toto, ale řekl ono; neříká jenom toto, ale ještě dodává... Pokud chce vysvětlit smysl nějakého slova, hojně používá jeho etymologii. Nejčastěji však hledá podobné věty či paralelní pasáže, kde se slovo vyskytuje. To se stalo základem jeho exegeze.

7. Origenovo kázání

Předkládám zde ukázkou jednoho z Origenových kázání, které se pokouším rozebrat. Jedná se o Homilii XI na Jeremiáše. Vybral jsem ji jako kázání typické pro Origena. Navíc jsem z něj čerpal i v průběhu celé práce. Připadalo mi nejvhodnější uvést zde právě kázání Origena, který si na Slovu jako duchovním pokrmu zakládá nejvíce, je pro něj nemyslitelné vzdát se kázání jakožto nejdůležitější součásti bohoslužeb.

Homílie XI

1. Co je řečeno: *Kvůli mě celá země byla zpustošena*¹⁰⁴. To říká Kristus. Před jeho příchodem byla epidemie hříchu v lidech, ale nebyla taková, aby byli úplně opuštěni a

¹⁰³ Jer 12, 9

¹⁰⁴ Jer 12,11

posláni do nekonečného zajetí, ale jelikož *naplnili míru svých otců*¹⁰⁵ a nespokojili se s odstraněním proroků a pronásledováním spravedlivých, ale zabili *Krista Boha*, tak se naplnilo slovo: *Váš dům bude ponechán opuštěný*¹⁰⁶; *kvůli Němu* podstoupili tento úděl a *celá zem byla zpusťována*.

2. Ale jestli chceš rozumět slovům vyšším způsobem: *Kvůli mně byla celá země zpusťována*, pohleď, jak *země*, která je v tobě, *byla zpusťována*, když přišel Ježíš: *byla zpusťována, když byli zahubeni údové, kteří jsou na zemi*, a *země* už nedává svá vlastní díla a už není u *spravedlivého díla těla*, které dávalo tělo *vzkvétající*, už není *prostopášnost, nečistota, vilnost, modloslužba, čarování*¹⁰⁷ apod. Spasitel říká: *Proč si představujete, že jsem přišel, abych přinesl mír na zemi? Nepřišel jsem přinést mír, ale meč*.¹⁰⁸ Je dobře možné, že před jeho příchodem *meč na zemi* nebyl. *Tělo nemělo touhy opačné těm duchovním, ani duch neměl touhy opačné touhám těla*.¹⁰⁹ Ale od té doby, co přišel a co jsme se naučili, jaké jsou věci *těla* a jaké *ducha*, toto učení, *meč* zaražený do země, oddělilo *tělo a zemi* od *ducha*.¹¹⁰

*Země byla zpusťována, když my nosíme ve svém těle smrt Ježíše*¹¹¹ a když už *nežijeme* podle *těla*, ale když *duch* žije; když *nezaséváme nic do těla*, ale vše do *ducha*, abychom *nesklízeli zkaženost*, která vychází z *těla*, ale *obdrželi z ducha život věčný*.¹¹²

3. Poté je řečeno hříšníkům: *Zaséváte pšenici, ale sklízíte trní*, protože, i když navštěvují slova Boží, ti, kteří je navštěvují špatně, kteří nežijí, jak je třeba, a kteří nevěří, *zasévají pšenici a sklízí trní*. Můžeme si to uvědomit zvláště u heretiků, kteří čtou Písma a *sklízí trní*, ne z Písem, ale z jejich vlastních názorů. *Jejich úřady jim nebudou ku prospěchu*. Ostatní nám toto předtím vysvětlili, a protože my nezavrhneme jejich vysvětlení, dáváme je rádi, ne jako že jsme ho my sami našli, ale jako že jsme obdrželi dobré učení. Toto slovo, pokud budeme věnovat pozornost tomu, co je psáno, bude užitečné vám i nám, kteří se zdáme *úřadem* posazeni výše než vy v situaci, kdy někteří touží dosáhnout tohoto *úřadu*. Ale vězte, že úřad nezachraňuje nezbytně, protože mnozí i mezi kněžími se ztrácejí a mnozí mezi laiky budou vyhlášeni blahoslavenými. Jsou v kléru lidé, kteří nežijí způsobem, aby *získali užitek ze svého úřadu* a činili ke cti kléru. A je to proto, říkají komentátoři, že je psáno: *Jejich úřady jim*

¹⁰⁵ Mt 23,32

¹⁰⁶ Mt 23,38

¹⁰⁷ Gal 5,19-20

¹⁰⁸ Mt 10,34

¹⁰⁹ Gal 5,17

¹¹⁰ Žd 4,12

¹¹¹ 2K 4,10

¹¹² Gal 6,8

nebudou k užitku. Protože co je užitečné, to není sedět v presbyteriu, ale žít způsobem hodným tohoto místa, jak požaduje Slovo. Slovo žádá všechny, vás i nás, žít ctnostně, ale je-li pravda, že je třeba říci: *Mocní budou podrobeni přísné zkoušce*¹¹³, po mně je žádáno víc než po diakonovi, po diakonu víc než po laiku. Zatímco po tom, kdo byl pověřen vykonávat církevní příkazy nad námi všemi, je žádáno ještě mnohem víc. Proto tomu člověku, kterému byly svěřeny vysoké odpovědnosti, Apoštol říká, poslouchajte dobře: *At' jsme považováni za služebníky Krista a správce tajemství božích. Hledejte tedy mezi hospodáři, abyste našli jednoho, který bude věrný*¹¹⁴. A je tak vzácné najít správce tak věrného a čestného, že Ježíš, který zná všechny věci, ještě než se stanou, říká: *Jaký je tedy věrný a obezřetný správce, že jeho Pán postaví svůj dům, aby dal ve chtěný čas příděl obilí svým služebníkům.*¹¹⁵ Poté kárá některé správce: *Ale jestli špatný služebník začne říkat: Můj pán se opozdil, a začne bít ostatní služebníky a služebnice, jíst a pít a opíjet se, pán toho služebníka přijde v den, kdy to nečeká a v hodinu, kterou nezná, vyžene ho a dá mu díl s nevěrnými.*¹¹⁶ Hle pro větu: *Jejich úřady jim nebudou k užitku.*¹¹⁷

4. Ale pohledme také na kárání, které nevyhnutelně následuje a které je dobré shrnout pro morálku: *Styďte se za svoje chvástání, za svoje urážky před tváří Páně.* Jsou věci, jimiž se chlubíme z hlouposti, protože si nezasluhují, aby se jimi člověk chlubil. Když se někdo chlubí, že je bohatý, a vlastní velké statky, mohlo by se mu říci: *Styďte se za své chvástání.* Pokud se někdo vychloubá pro svojí vznešenost zde dole, která není zvenčí, řekne se mu: *Styďte se za svoje chvástání.* Chlubí-li se někdo, že má skvostná oblečení, že si nechal draze postavit dům, to je vychloubání cizí vychloubání svatých a také proto se řekne tomu člověku: *Styďte se za své chvástání.* Slyš, slovo Jeremiáše nám nařizuje se nevychloubat, ani moudrostí: *At' se moudrý nevychloubá svou moudrostí, ani člověk silný svou silou, ani bohatý svým bohatstvím, ale at' ten, kdo se chlubí, se chlubí rozuměním a věděním, že já jsem Hospodin*¹¹⁸. Chceš se chlubit, aniž bys slyšel říkat: *Styďte se za své chvástání.* Chlub se způsobem jako Apoštol a řekni: *Daleko ode mne, čím bych se chlubil než křížem našeho Pána Ježíše Krista, skrze nějž byl svět ukřižován pro mě a já pro svět*¹¹⁹. Chceš se chlubit, aniž by ti kdo řekl: *Styďte se za své chvástání.*

¹¹³ Moudrost 6,6

¹¹⁴ 1K 4, 1-2

¹¹⁵ Lk 12,42

¹¹⁶ Lk 12,45-46

¹¹⁷ Jer 12,13

¹¹⁸ Jer 9,22-23

¹¹⁹ Gal 6,14

Poslyš Pavla se chlubit a dej se k jeho škole, když říká: *Já se tedy pochlubím velmi rád svými slabostmi, aby moc Kristova spočinula na mně.*¹²⁰ Slyš chvástání jímž se chlubí: *v útrapách víc než kdokoli, - kdo z nás může tolik říci - ve vězeních nadbytečně, v nebezpečích smrti mnohokrát, od Židů jsem dostal čtyřicet ran bez jedné, třikrát jsem byl bičován důtkami, jednou kamenován, třikrát jsem ztroskotal.*¹²¹ Přijměme tedy, mezi chvástáními jsou rozdíly vzhledem k tomu, že některé zasluhují hanbu a může se jim přiřadit toto jiné slovo Apoštola: *A jejich sláva je v jejich hanbě*¹²², a tam, kde by se měli hanbit, myslí, že by se měli chlubit.

5. Potom se podívejme na příhodu s opaskem: *Běž si obstarat pás ze lnu, ovaž si ho okolo beder, do vody ho nedávej. A já jsem si opatřil pás podle slova Hospodinova a ovažal si jej okolo beder. A stalo se ke mně slovo Hospodinovo, řkoucí: Vem pás, který máš okolo beder, vstaň, běž k Eufratu a tam ho schovej v trhlině skalní.*¹²³ Za několik dnů tam prorok přijde, nachází tento pás úplně ztrouchnivělý a Hospodin dodává tato slova, která nás dovedou na cestu k interpretaci pásu: *Jako se poutá pás k bedrům muže, tak já jsem si připoutal dům Izraele a celý dům Judy, říká Hospodin, aby se mi stali lidem proslulým, chloubou a oslavou. Ale oni mě neposlechli.*¹²⁴ Prorok tedy nahrazuje Boha, když nosí okolo svých beder pás ze lnu, jako Bůh nosí lid: *Připoutal jsem si tento lid, říká Bůh.* Lid se stal božím pásem, ale proč se stal pásem okolo božích beder? Ať ten, kdo může, čte Ezechiela, ať pozná, jak se Bůh stává určitým způsobem tělesný pro myšlení a jak vše, *co je od beder až dolů je z ohně, a od beder až nahoru z blesků*¹²⁵, a ať hledá, proč část Boha, která je dole, je z ohně. To jsou věci, které přicházejí od beder a od plození, které jsou z ohně, protože vše, co je ve světě plození, potřebuje očištění ohněm, vše, co je ve světě plození, potřebuje trest. Ale co je nad bedry a přesahuje plození, to je hmota jako blesky ve světě, velmi čistý a velmi vzácný. Řeklo by se, že blesky jsou vzácnější než zlato. Je to tedy, aby se vzal příklad ukazující, že Bůh má horní tělo vzácnější a spodní tělo nedokonalejší. Písmo ukázalo Boha jako složeného z ohně a blesků: každý z nás ve světě plození je oheň a je on také tělem Božím. My

¹²⁰ 2K 19,9

¹²¹ 2K 11 23-24

¹²² Fp 3,19

¹²³ Jer 13,1-4

¹²⁴ Jer 13,11

¹²⁵ Ez 1,27 ἤλεκτρον – toto je překladatelský oříšek, slovníky uvádějí mnoho možností, nejčastěji slitina zlata a stříbra, nebo jantar, modravý kámen. Kraličtí mají "prudkou světlost", já se přikláním k vizi blesku, jiskření, elektrickým výbojům, vede mě k tomu obraz ohně uvnitř i okolo. Nejistota překladu mě vedla k ponechání původního znění, pouze s fonetickým přepisem, tedy elektron, což způsobilo značnou kostrbatost textu. Proto jsem se nakonec přiklonil k bleskům.

nejsme *blesky*, ale pokud se rozvineme a pokročíme, - protože je možné změnit a z úrovně spodní, kde jsme dnes, se stát horním tělem Božím - staneme se, jednou prošedše *ohněm*, *blesky* nejvyšší části Božího těla.

6. Přivazuje si tedy na bedra *pás ze lnu*. Proč? Aby ukázal, že lid je jistým způsobem ochranou pro Boha: protože proti těm, kteří ho chtějí obvinít, se lid staví, se činí jakousi záštitou a nepovoluje, aby někdo vedl řeči nemístné v očích Božích. Ale hřešíme-li, podobně jako prorok opouští tento *pás* a odhazuje ho do Eufratu, aby tam ztrouchnivěl, stejně je hříšník odpoután od beder Božích a odhozen, je vržen do Eufratu, řeky Mezopotámské, tam, kde jsou Asyřané, nepřátelé Izraele, tam, kde jsou Babyloňané, a tam trouchniví.

I když existuje mnoho řek, prorok je poslán z Judska až k Eufratu, aby se tam zaobíral *lněným pásem* a tam ho dopravil. Ale proč je *lněný*? Protože *len* se rodí v zemi. Je to rostlina, která povstává ze země; poté, co byla vypěstována, je škrábána, myta, vysušena a hojně zpracovávána, aby byla schopnou stát se *pásem* nebo jakýmkoliv oblečením. Nuže, my se také rodíme z plození jako *pás* Boží a berouce rození ze země, potřebujeme mnoho péče, abychom byli škrábáni, myti, abychom ztratili barvu země, protože jiná je barva *lnu* při zrodu a jiná, která vyplývá ze zpracování. Přirozená barva *lnu* je načernalá, ale po zpracování se stane jasnou. Nám se stane tedy něco podobného, nám, kteří jsme ve světě plození. Jsme černí od našich začátků ve víře – to je, proč je řečeno na začátku Písňe písni: *Jsem černá, ale jsem krásná*¹²⁶. Na počátku jsme podobni v naší duši Etiopanům, poté jsme vysušeni, abychom zesvětlali podle slova: *Která je to, jež vystupuje, vracejíc se celá bílá*¹²⁷? I my se staneme *lnem jasným a čistým*. Pak jsme ještě tkáni, abychom byli *pásem* Božím, když si zaslужujeme být připoutáni k Bohu. Bůh nás neodvrhne. Odvrhnul první lid, celý *dům Judy a dům Izraele*¹²⁸. Lid, který už neslouží k ničemu, protože ho Bůh už nenosí jako *pás*. Bůh se přepáše námi na místo nich, protože potom, co opustil svůj *pás*, nezůstal nahý, ale utkal si jiný *pás*. Tento *pás*, to je církev vzešlá z národů. Ať ví, že *jestli Bůh neušetřil první, o co víc by jeho neušetřil, když zhřešil*,¹²⁹ když není hoden božích *beder*. Ale ten, *kdo se připoutá k Bohu, je s ním jeden Duch*¹³⁰ v Ježíši Kristu, jemu patří sláva a moc, na věky. Amen.¹³¹

¹²⁶ Pís 1,5

¹²⁷ Pís 8,5

¹²⁸ Jer 13,11

¹²⁹ Ř 11,21

¹³⁰ 1K 6,17

¹³¹ 1Pt 4, 11

8. Rozbor Origenova kázání

Kázání bylo prosloveno v Cesareji okolo roku 242. Jde o kázání na text Jeremiáše 12, 11-13 a 13, 1-11.

8.1 Postup kázání

Origenes nekomentuje všechny verše, ale vybírá si části ze čtení určeného pro tento den. Kázání se skládá ze šesti částí různé délky. První čtyři části se zabývají kapitolou 12 a dvě poslední příběhem o lněném pásu z kapitoly 13. Kázání je sourodou promluvou. Sice sleduje argumentaci podle kazatelova výběru, ale pouze v rozsahu textu, který byl vytyčen. Co se týče struktury, toto kázání nemá prolog. Origenes začíná rovnou textem: "Co je řečeno. Kvůli mně celá země byla zpusťována. To říká Kristus." A poté se rozvíjí argumentace. Každou část uvádí opakováním věty vysvětlené v předcházející části. Na závěr použije doxologii z první epištoly Petrovy. Předmětem tohoto kázání je hlavně výklad textu.

8.2 Soustředěnost na biblický text

Autor v kázání neodbočuje od textu. Drží se výkladu Jeremiáše. Komentuje buď větu, jako je tomu třeba na začátku kázání, nebo se soustředí na jedno slovo. To se týká částí 5 a 6, slova pás. K vysvětlování používá různé biblické citace, a to ze Starého i Nového zákona. Ve druhé části ustavuje téma, které postupně rozvíjí. Používá tak okolní text, aby vysvětlil svoje téma. Ve druhé části si propůjčí slovo z verše 12, ale vlastní verš už nevykládá. Ve třetí části vykládá verš 13a a ve čtvrté verš 13b. Potom ale nechává stranou zbytek textu dvanácté kapitoly. Na začátku páté části jsou citovány verše 1-4 a 11 ze třinácté kapitoly, které slouží jako základ pro poslední dvě části.

8.3 Citace jiných částí bible

Origenes cituje více biblických textů, které mu slouží k ilustraci a vysvětlení základního textu. Novozákonní citace mu slouží k tomu, aby dodal základnímu textu christologický význam, nebo ke křesťanskému výkladu. Knihy Starého zákona cituje také, např. z Moudrosti, Ezechiela; ty mu ale slouží spíš pro ilustraci. Jde mu o to ukázat, k čemu se hodí dobrá znalost bible: "Ať ten, kdo může, čte Ezechiele."¹³²

8.4 Aktualizace

Ve třetí části přirovnává ty, kdo zaseli pšenici a sklízí trní, k těm, kteří navštěvují bohoslužby špatně. Kritika padá na ty, kteří nežijí, jak je třeba, a špatně věří. Další aktualizace se týká úřadů, kdy se Origenes pouští do kněžstva. "Jsou v kléru lidé,

¹³² Viz výše kap. II. odst. 7: Kázání na Jeremiáše, část 5

kteří nežijí způsobem, aby získali užitek ze svého úřadu a činili ke cti pocty kléru. Protože, co je užitečné, to není sedět v presbyteriu, ale žít způsobem hodným tohoto místa..." Origenes vidí jako problematickou svou funkci. Posluchači se zdají být přesvědčeni, že úřad zaručuje spásu. Origenes je proto vyvádí z omylu. V této části je vidět, že se Origenes necítí vyloučen ze společenství sboru, Slovo Boží je adresováno také jemu, přijímá odpovědnost za svůj sbor. Na konci kázání se mluví o odvržení domu Judy a domu Izraele. Jejich místo přebírá církev a přebírá i úkol v dějinách spásy. Jde o mírné rýpnutí do židů.¹³³

8.5 Jde o vlastní práci?

Origenes zde určitě prokazuje osobní výkon. Je to možné vidět na referencích k ostatním biblickým textům. Kázání je dobře sestaveno, dává vždy dobrý smysl, sleduje logický plán. Origenes musel rozmyslet, aby dal textu, vykládanému alegoricky, ne nový význam, ale význam, který do něj vložil Bůh. Je to Ježíš, koho proroci oznamovali. Na jednom místě ale přece jenom zmiňuje ne úplně vlastní práci, a to v části třetí. "Ostatní nám toto předtím vysvětlili, a protože my nezavrhujeme jejich vysvětlení..." Zde odkazuje na interpretaci někoho jiného, na interpretaci možná již posluchačům známou. Co se týká extrabiblické literatury, Origenes žádnou nezmiňuje. Snad kromě páté části, kde užívá doktrínu jiné osobnosti, kterou četl. Jde o Klementa Alexandrijského a jeho myšlenku, že vše, co je ve světě plození, musí projít očistou, tedy i Ježíš sám musel být očištěn. Origenes říká: "Vše, co je ve světě plození, potřebuje očištění ohněm, vše, co je ve světě plození, potřebuje trest."

8.6 Záměr kazatele

Ve všech částech kázání je Origenovým cílem výklad Písma. Ve třetí části utěšuje posluchače, ujišťuje, že spása je pro celý svět a nejenom pro kněžstvo. V páté části vede posluchače ke čtení, přemýšlení a hledání pravdy. Textu starozákonnímu dává křesťanského ducha tím, že ho vztahuje ke Kristu a církvi. Posiluje posluchače ve víře i v každodenním životě.

¹³³ Viz výše kap II. odst. 3.1 Apologetická témata, Proti židům

III. Kazatel Jan Zlatoústý

Začneme opět stručnými životopisnými údaji.¹³⁴ Narodil se v Antiochii okolo roku 344. V roce 367 přijal křest a na čas se stal mnichem v klášteře poblíž Antiochie a roku 381 ho Meletios vysvětil na jáhna. Poté přijal kněžské svěcení roku 386. Během příštích dvanácti let působil jako kazatel v Antiochii. Toto spokojené období vystřídala čtyři těžká léta, kdy byl v roce 397 na příkaz císaře Arkadia dosazen na biskupský stolec do Konstantinopole po zemřelém Nektariovi. Vysvětit ho musel patriarcha Theofil z Alexandrie. Jan měl poměrně bouřlivou povahu a ve svých kázáních a dopisech se často nezdralhal použít i ostřejších slov. Káravá kázání adresoval i císařovně Eudoxii, což nezůstalo bez odezvy. Trnem v oku byl i Theofilovi, který ho světil na biskupa. Tito dva proti němu osnovali všelijaké intriky. Theofil nakonec v letech 402/403 svolal tzv. dubovou synodu, již se účastnilo 36 biskupů a během níž byl Jan sesazen. Císař toto usnesení potvrdil a Jan byl poslán do vyhnanství. Kvůli nespokojenosti a bouřím lidu ho ale musel Arkadius povolat zpět. To vyvolalo nové spory a půtky mezi jeho přívrženci a nepřáteli, proto byl opět roku 404 poslán pryč, a to do Arménie. Jeho přívrženci byli vystaveni pronásledování, byly vyhnání, nebo povraždění. Díky dobré dostupnosti do Konstantinopole zůstával Jan ve spojení se svými příznivci. Proto také císař nařídil roku 407 odvléci Jana Zlatoústého jinam, ovšem ten už dlouhou cestu nevydržel a vyčerpaný zemřel v pontské Komaně. Roku 438 bylo jeho tělo převezeno do Konstantinopole. Arkadiusův syn Theodosius II. poté veřejně mrtvého odprosil za křivdy, jichž se na něm dopustila jeho matka Eudoxia.

Jaká byla vlastní kazatelská činnost Jana Zlatoústého? Napsal kázání snad na všechny knihy bible. Zajímavé jsou rozmanité aspekty kazatelské práce, které se odrážejí v jeho kázáních.

1. Přizpůsobení se kazatele posluchači

Prvním krokem je odhadnout slabosti a schopnosti posluchače. Kazatel naráží na překážky různého druhu: intelektuální, psychologické a duchovní. Musí si uvědomit limity posluchače. Sbor, ke kterému se kazatel obrací, je složen z individuů, jejichž intelektuální rovina a schopnost udržet pozornost je velmi různá. Jan používá propracované výklady, které mají usnadnit porozumění posluchačů. Jeho učení nabývá

¹³⁴ Cílem práce není popis biografických událostí. Proto se zdržuji (jako u Origenova životopisu) všech možných podrobností. Viz poz. č. 80.

konkrétního rázu. Jedna věc je vykreslena velkým množstvím příkladů. Vyjadřuje jistotu, že příklady jsou užitečné, činí výklad jasnějším.¹³⁵ Uvědomuje si, že posluchač má obtíže si zapamatovat obsah kázání, což je problém, pokud kázání navazují na sebe. Proto často na začátku zmiňuje obsah z předešlého nebo uprostřed shrnuje, co bylo řečeno, aby mohl pokračovat dál. Někdy se i zeptá, je-li potřeba něco zopakovat.¹³⁶ Nejde o řečnickou otázku, ale o to, že se kazatel pokouší pozorně sledovat skutečné reakce posluchačů. Pokud se projeví únava, začíná Jan klást provokativní otázky. Například pokud by posluchač upřel Adamovi umění rozlišovat, činí z něj tvora hloupějšího než zvířata. „Nebylo by snad absurdní, že kozy a ovce vědí, která rostlina je pro ně prospěšná a která je smrtelná, a že člověk naopak by byl zbaven této jistoty?“¹³⁷

Psychologické překážky jsou takové, že se posluchači necítí zataženi do kázání nebo jsou odstrašeni nebo na něj prostě nedbají. Pak zůstává kázání bez odezvy, slova se rozplývají ve vzduchu nad shromážděním a nejsou k užtku nikomu. To řeší Zlatoústý tím, že se posluchače snaží povzbudit, ukázat jim, že jejich úsilí usnadní i jeho úkol, snaží se zdůraznit, že se mu všechno úsilí vrátí, zatímco oni budou požívat ovoce, nebo naopak snaží se ujistit, že jejich role je důležitější než jeho. Často také Jan mluví k posluchačům ve druhé osobě singuláru, aby zdůraznil, že jeho slova jsou adresována každému zvlášť a nejenom nerozlišenému kolektivu. Pokud jsou slova Písma a kázání adresována každému zvlášť, musí i biblické motivy být žity každým zvlášť.

2. Několik typů aktualizace u Jana Zlatoústého

Jan Zlatoústý ve svých kázáních používá některé typické postupy.

2.1 Pozvání Krista k sobě

Jan se pokouší přiblížit text bible: Kde se dva neb tři sejdou v mém jménu, já jsem uprostřed nich. V kázáních na Genesis uvádí tento příklad na celé shromáždění, kde se lidé sejdou v kostele, on je uprostřed nich. V kázání osmém¹³⁸ ale naopak zdůrazní nejen kostel, svaté místo, ale i obyčejný dům, malou skupinu při společné večeři, při duchovním vzdělávání, v lásce a míru. I toto je moment, kdy je Kristus pozván. „Když vidí jeden takový stůl, tak se také zúčastní takového setkání a podílí se

¹³⁵ Jean Chrysostome, Sermon sur la Genèse 7

¹³⁶ Jean Chrysostome, Sermon sur la Genèse 7 a 8

¹³⁷ Jean Chrysostome, Sur la Genèse 6

¹³⁸ Jean Chrysostome, Sur la Genèse 8,2

na něm.“ Pozemský život Krista ukazuje, že se nebál vstoupit do příbytků hříšníků ani je neshledával nehodné své návštěvy. Jan poukazuje také na tento čas, nyní, kdy se Kristus zpřítomňuje, ruší časové kategorie, hranice mezi nebem a zemí.

2.2 Účast křesťana na momentech z Ježíšova života

Křesťan reprezentuje také nového mudrce od východu. I on je pozván k jeslím a přináší dary. Při večeři Páně také přicházíme ke stolu Páně, kde spočívá holé tělo Kristovo, avšak obklopené Duchem svatým. „Přístup tedy také nesa dary. Ty se ale nepodobají těm, které lidé nosívají, jsou mnohem honosnější. Oni donesli zlato, ty dones moudrost a čest; oni donesli kadidlo, ty dones čisté modlitby, duchovní oběti; oni donesli myrhu, ty dones pokoru a soucit ze srdce poníženého. Přistoupíš-li s těmito dary, jistě budeš mít užitek z tohoto svatého stolu.“¹³⁹

2.3 Šokování posluchače

Jan ukazuje utrpení Ježíše v plné jeho hrůze. Bojuje zde proti banálnosti textů tak známých. Chce posluchače zasáhnout přímo do srdce a obrátit. Podobně se i identifikuje s lotrem po pravici. Ti, kteří viděli jeho zázraky a znamení, říkají o Ježíši, že je posedlý, že svádí davy. Lotr, který neviděl zázraky, neslyšel prorockví, přece zahlédl božství a prosí: Vzpomeň si na mě. Vidí-li člověk kříž, vzpomene si na království? Pohled na tělo zmučené, pokryté ranami, přibité na kříž. Lotr ho viděl očima víry.¹⁴⁰ Křesťan zde nemá na výběr, nemůže být tím, kdo viděl zázraky, musí se identifikovat s lotrem. Musí se vžít do jeho kůže, do jeho pohledu. I Bůh pak pohlédne do jeho srdce: Dnes budeš se mnou v ráji. Posluchač provádí vizualizaci a zvnitřnění scény z ukřižování.

2.4 Využití představivosti

Takové postupy provádí Jan často. Jeho hlavním motivem je ale proměnit bibli vzdálenou a neznámou ve známé postavy a scény. Nejvíce se to projevuje na situaci antiochijských po povalení soch kvůli zvýšeným daním. Pokud by lidé přijali zvěst biblických scén a přijali vinu, mohli by dojít spásy. Hlas kazatele pomáhá lidu vystavenému pronásledování císaře povstat, pokud se přiblíží hlasu proroků a vůdce lidu, Mojžíše. Proto kazatel často používá formulace proroků a patriarchů ze Starého zákona. Antiochii jsou adresována tatáž slova jako Jeruzalému slova Izajáše „Budete jako posvátný strom, jemuž vadne listí, jako zahrada, v níž není vody“, či Amose

¹³⁹ De beato Philogonio 4, 753, trad. par L. Brottier in L'appel des demi-chrétiens...

¹⁴⁰ Jean Chrysostome, Sermon sur la Genèse 7,4

„slunce zapadne v poledne, tmou zahalím zemi za jasného dne.“¹⁴¹ Lid antiochijský je přirovnán k lidu Izraele. Tón druhého kázání *De statuis* náramně připomíná počátek knihy *Pláč*. Jan používá také postavu Mojžíše, ve třetím kázání parafrázuje Exodus 32,32, „Můžeš-li, odpusť jejich hřích, pokud ne, znič mne, s nimi znič také mne.“¹⁴² Dalšími postavami, které jsou dávány Antiochijským za příklad, jsou Job a Tři mládenci v peci.

3. Paradox křesťanství

Takové aktualizace s požadavkem k obrácení žité reality jsou dosti paradoxní. Křesťan je volán k tomu, aby vedl andělský život, imitoval Krista v rámci svého pozemského života. Aby vedl nový, cizí život, odporující běžnému mínění. Utrpení se může změnit v rozkoš, poražený ve vítěze, a všechny hodnoty v jejich opak v závislosti na vnitřních dispozicích každého. Vlastně ta tři adjektiva - *kainos*, *xenos*, *paradoxos*,¹⁴³ se stávají leitmotivem v pojmání božího konání od stvoření člověka.¹⁴⁴ Stejná je i zvěst o Kristu. Nové a odlišné, které odporuje přesvědčení, aplikuje Zlatoústý na mnoho biblických událostí: vyvedení z Egypta, dar many, obětování Izáka představující Kristovu oběť, Henoch a Eliáš vzatí do nebe, obraz vzkříšení. Nové se ukazuje také ve křtu, v eucharistii atd. Pokud je kázání zaměřeno na tuto radikální novost vyjádřenou v Písmu, kazatel musí uvést tento rozpor a odlišnost nejen na výjimečné okolnosti, ale i do běžného života posluchačů.

4. Spiritualizace světských hodnot

Duchovnost je věcí Boží. Nejde o to rozvíjet morálku nebo intelekt, ale zdůraznit, že duchovní dary patří do sféry vlivu Ducha Svatého. Kazatel staví do opozice dva světy, materiální a psychický, který zakoušíme, proti světu duchovnímu. Duchovní sféra nepodléhá změnám, času, realitě lidské a tělesné. Prodlužuje se vlastně do věčnosti. Všechny součásti lidského života ve své materiálnosti jsou povolány, aby se staly duchovními. Tato metamorfóza se odehrává vlivem duchovní zkušenosti. Člověk, který je duchovním věcem vzdálen, zůstává otrokem břicha a potěšení v něm působí jeho tělesná duše. To Kristus činí tělo duchovnějším, ne že by změnil jeho

¹⁴¹ Jean Chrysostome, *Sur les statues* 2

¹⁴² tamtéž 3, 1

¹⁴³ Jistě slovo o paradoxech oslovovalo helenizované posluchače, kteří se snažili porozumět propasti mezi filosofickou zkušeností a běžnými představami.

¹⁴⁴ Jean Chrysostome, *Sur la Genèse* 2

přirozenost, ale dává mu křídla.¹⁴⁵ Spiritualizace vrací člověku místo v plánu spásy, dává mu žít v retrospektivě v prvotních dobách, v ráji, a v účasti na přicházející realitě Božího království.

Dalším výrazným motivem v kázáních Jana Zlatoústého je ztroskotání v přístavu. Klasickým příkladem je Adam, kterému nic nechybělo, a přesto padá; nebo král David, který se ovšem dokázal pozvednout. Mnohem obtížnější je podle Zlatoústého oprostít se od vlastní pýchy. To je případ farizeů. Svatost získaná dlouhým úsilím nemá žádné záruky, že vydrží. Je stále ohrožována, může se zvrhnout v pýchu. Ale pokud žádná dokonalost nezaručuje spásu, ani žádný úpadek neznamená katastrofu. V bouřích života lze nalézt jasný bod. Jiné je to u mučedníků, ti nepodléhají katastrofám a pádům. Jsou to oběti v dějinách, ale vítězové na duchovním poli. Jan vyjmenovává seznam těchto vítězů: Ábel, Jákob, Josef, Mojžíš, proroci, Job, tři mládenci, Eliáš, David, Jan Křtitel, apoštolé a mučedníci.¹⁴⁶ Dávali přednost vnitřní zkušenosti před vnějšími událostmi. Typickým příkladem je Job, toho Zlatoústý využívá nejčastěji. Ze svého bohatství i ze své chudoby činil dobro a blahořečil Hospodinu.

5. Pohled na církev

Nyní se dostáváme k pohledu na církev, jak se nám ukazuje ve Zlatoústého kázáních. Jeho obavy ze symbiózy církve a synagogy jsem uvedl v úvodní kapitole.¹⁴⁷

Církev sama není vyloučena z možnosti ztroskotání v přístavu. Neomezuje se jen na prostředí bohoslužeb, ale je přítomna na jakémkoli místě, kde křesťanství je žito autenticky.¹⁴⁸ Proto může Jan povzbudit své posluchače, aby šli a každé místo proměňovali v církev. Tak Priska a Akvila proměnili svůj dům v církev, Pavel proměnil v církev vězení. Hlavním prostředkem takové proměny je modlitba, zvláště ta noční. Jan vyzývá své posluchače, aby proměňovali ducha místa modlitbou.¹⁴⁹

Další prostředek je vyučování rodiny otcem. „Podržme si tedy toto učení a až se vrátíme domů, poskytněme dvojí stůl, jeden s potravou a jeden k poslechu. Ať muž řekne, co bylo řečeno, žena ať se tomu naučí, děti ať poslouchají a také služebníci ať

¹⁴⁵ In Ep. ad Rom. 13 PG 30 (Brottier, L'Appel des démi chrétiens....)

¹⁴⁶ Jean Chrysostome, Sur la providence

¹⁴⁷ Viz. kap. I. podk. B odst. 3.

¹⁴⁸ viz výše odst. Pozvání Krista k sobě.

¹⁴⁹ In Ps. 41,2 PG 55 (Brottier, L'Appel des démi chrétiens....)

nejsou zbaveni toho poslechu. Učiň ze svého domu církev, neboť si musíš dobře uvědomit spásu svých dětí, jakož i svých služebníků.“¹⁵⁰

Třetím prostředkem k vytváření církve jsou milodary, zvláště ve formě sbírek určených ostatním sborům, které jsou v nouzi. Vychází se zde opět od apoštola Pavla.¹⁵¹

Příkaz „Učiň ze svého domu církev!“ zřejmě vyvolával u posluchačů nadšení. „Hlasitým jástem jste dávali mocně najevo nadšení, které jste zakoušeli díky těmto slovům.“¹⁵² Rodinné prostředí takto proměněné nebylo už jenom církví, ale pravým naplněním nebeského občanství, požadované apoštolem Pavlem.¹⁵³ Typickým příkladem tohoto naplnění jsou podle Zlatoústého mniši a panny. Když sestupují mniši do města, připomíná to sestup nebe na zem. Tito svatí ustavují nebe na zemi. Není to však pouze výsadou mnichů, ale vést andělský život je v možnostech každého křesťana. „Jisté je, že všichni se naučili, co mají dělat; a ne pouze naučili, ale také to používají; a to ne jen ve městech, ne jen v místech shromažďování, ale také na vrcholcích hor. Tam uvidíš kralovat velkou filosofii, chóry andělské se skvět v lidském těle, tam ti vyvstane andělský způsob života.“¹⁵⁴

6. Život křesťana, Andělský život¹⁵⁵

Andělský život se tedy netýká jen mnichů. Jan probíhá celou historií, v níž rozpoznává lidi, kteří vedli andělský způsob života. Tento způsob života se může zdát nový, ale byl zakoušen vlastně už na počátku prvními lidmi, Adamem a Evou. Tudiž je-li takový život přístupný prvním bytostem, stvořeným Bohem, o to víc musí být přístupný lidstvu, které přišel Kristus znovu stvořit. Jan je zasažen způsobem života mnichů, panen, mučedníků, a snaží se objevit jeho kontinuitu k prvním křesťanům či až k prvním lidem. Tito andělé jsou vysláni na zem, aby pomohli ostatním ke spáse. Mučednictví je hojně představováno postavou Štěpána, prvního mučedníka. „Jeho tvář je jako tvář anděla“¹⁵⁶ Ostatní postavy z Bible - Petr a Pavel, Jan Křtitel, David atd. - nebyly víc než obnovením života prvních lidí. Panenství je také návrat k počátku. Adam a Eva nepotřebovali ničeho, bydleli jako v nebi, nepodléhali tělesným neřestem, ač se cele nacházeli v těle. Po pádu stála obnova andělského způsobu života strašné úsilí a

¹⁵⁰ Jean Chrysostome, Sur le Genèse 6,2

¹⁵¹ 1 Kor 16,2

¹⁵² Jean Chrysostome, Sur la Genèse 7,1

¹⁵³ Fp 3,20

¹⁵⁴ Jean Chrysostome, In Matth. 1,5, PG 57 (Brottier, L'Appel des démi chrétiens....)

¹⁵⁵ Brottier, L., L'appel des démi-chrétiennes à la vie angélique, Conclusion

¹⁵⁶ Sk 6,15

podarila se až po Ježíšově vzkříšení. Život mnichů a mučedníků a panen je pro Jana opakováním počátků a zároveň účastí na posledních věcech. Zdá se, že zde stále mluvíme jen o výjimečných lidech, ale andělský život je určen všem. Toto říká Jan Antiochijským, když se přišli syrští rolníci ucházet o křest: „Prostupme pozorně to, co je jejich druh andělského života. Stejně jako netělesné síly nemají jiný úkol než chválit Stvořitele světa, tak tito obdivuhodní lidé jistě ukájejí své tělesné potřeby, protože jsou spojeni s tělem, ale zasvěcují všechnen zbylý čas chválám a modlitbám.“¹⁵⁷ Proměna běžného života v andělský je také způsobována svátostmi. Dar Kristův při eucharistii nechává nejen kněze, který ji vysluhuje, ale i ostatní lid vstoupit do společenství andělů.¹⁵⁸ Nicméně proměna v andělský život není myšlena tělesně, ale duchovně. Člověk navíc musí neodmyslitelně spolupracovat na její realizaci. Dále také omilostnění vede člověka k takové proměně. Křesťan je volán, aby proměňoval ostatní v anděly na zemi, jako to činil Pavel, veliký zdroj inspirace Jana Zlatoústého.

7. Kázání Jana Zlatoústého

Sermo VI

O tom, že Adam věděl, co bylo dobro a co zlo, předtím než jedl ovoce ze stromu poznání, a o potřebnosti přemítat doma o tom, co je řečeno v kostele.

Dvě příčiny radosti kazatele

Mám rád půst, protože je matkou¹⁵⁹ zdrženlivosti a zdrojem veškeré filosofie; mám ho rád kvůli vám a kvůli vaší lásce, protože pro mě sjednotil vaše svaté shromáždění, dává mi opět spatřit vytoužené tváře a dovoluje mi těšit se vší klidností z tohoto krásného, slavnostního svátku. Protože se člověk nesplete, když dává vašemu shromáždění slavnostní jména jako svátek a dalších tisíc krásných jmen. Když někdo přijde na místo tržiště a potká tam jediného přítele, svěřuje mu často celou svou sklíčenost. My, kteří se nevydáváme na tržiště, ale do kostela, kteří nepotkáváme jediného přítele, ale nacházíme tolik bratří a tolik otců, tak znamenitých, jak bychom nesvěřili svoji

¹⁵⁷ Jean Chrysostome, Catech. Bapt. 8,4

¹⁵⁸ Jean Chrysostome, Sur le Sacerdoce, 6,4: „všichni andělé se drží okolo kněze a celá tribuna a celý prostor okolo oltáře jsou naplněny nebeskými mocnostmi k počtě tomu, který je zde.“

¹⁵⁹ V originále je půst matkou, dovolil jsem si zde přeložit v souladu s originálem, ale v rozporu z překladem francouzským, kde je uvedeno otcem. I když zde jde o vyjádření pouze metaforické, a rodově se sem otec hodí víc. Podle překladatele by se matka pak dala přiřadit ke slovu „zdroj“ filosofie. Nicméně argument, že v Janových kázáních se často vyskytují slova ctnost, chudoba, zkouška, která jsou matkou filosofie, ale nikdy půst, mi přijde slabý, navíc když na tomto místě půst matkou je. Půst je zdrojem zbožného smýšlení, které je zde vyjádřeno právě slovem filosofie.

sklíčenost? Jak se neradovat z našeho potěšení? Proto, že to není pouze hojností, že přítomné sejítí je lepší než shromáždění, která se konají na náměstích, ale také povahou samotného rozhovoru. Neboť ti, kteří udržují společné schůze na náměstích, posazení do kruhu, jedni vedle druhých, rozmlouvají často bez užitku, vedou neplodné rozhovory a mluví o tom, co se jich nijak netýká. My máme zvyk většinu času nešetrně se míchat do věcí jiných s přílišnou horlivostí a přehnaným úsilím. To, že je troufalé a nebezpečné nechat se cvičit¹⁶⁰ v pronášení a poslouchání takových slov, že mnohé jsou bouře, které často zpusťily domy následně po těchto shromážděních, to nechám nyní stranou.

Ale to, že by byl takový rozhovor bez užitku, neplodný a zaměřený na oblast časovou, a to, že by duchovní promluva neuměla rychle vstoupit do takových sejítí, nikdo nemůže popřít. Neboť to není tento případ, ale absolutně opačný: vyloučí se každý druh rozhovoru bez užitku a zatím se připojí každý druh duchovního učení. Každý rozhovor totiž přináší do naší duše statky, které duši náleží, koruny, které jsou připraveny v nebesích, věhlasné životy, lásku Boží pro lidi, jeho prozřetelnost nad celým vesmírem, a všechny ostatní předměty, které se nás nejvíce týkají: proč jsme se narodili, jaké věci k nám přijdou po našem odchodu z tohoto zde a jaký bude tedy náš úděl. Ale účastníky tohoto sejítí nejsme jenom my, ale také proroci a apoštolé:¹⁶¹ A hlavně, pokud zde je, mistr apoštolů, Ježíš, který zůstává uprostřed nás. Protože on sám říká: „Tam, kde se dva nebo tři sejdou v mém jménu, já jsem uprostřed nich.“¹⁶² A pokud tam, kde se dva neb tři sejdou, je on uprostřed nich, je mnohem víc tam, kde je přítomno tolik mužů, tolik žen a tolik otců, a uprostřed nich jak apoštolé, tak proroci. To je důvod, proč my také budeme dychtivější mluvit, protože my těžíme z vlivu,¹⁶³ který plyne z této přítomnosti, a my hodláme splnit slib, který jsme vám dali. Protože jsme slíbili mluvit nejdříve o stromu, abychom zjistili, zda je to z něj, co přišlo Adamovi poznání dobrého a zlého, nebo měl Adam toto rozlišování už předtím, než z něj jedl.

Prošetření problému:

Rozlišování Adamovo

První důkaz: Nadřazenost člověka nad zvířaty

¹⁶⁰ Vyjadřuje přívaly slov, kterými se řečník sám cvičí ve svém oboru.

¹⁶¹ Duchovní přítomnost proroků a apoštolů ve shromáždění posiluje věrné v jejich modlitbách.

¹⁶² Mt 18, 20; je to láska k bližnímu, která určuje kvalitu setkání. Kristus je přítomen, je-li uprostřed věrných agapé.

¹⁶³ Vliv (*ropé*) proroků a apoštolů vyjadřuje boží zásah, který předchází lidskému jednání. Pokud zůstane bez odezvy, je zbytečný. Ilustruje se například na příbězích praotců. To, co přimělo jednat Abrahama, Izáka, Jákoba.

Vlastně, s důvěrou můžeme nyní říci, že měl rozlišování už předtím, než z něj pojedl. Pokud by nebyl věděl, co je dobré ani co je zlé, byl by on sám více zbaven rozumu než bytostí zbavené rozumu samé a pán by byl hloupější než otrok. Neboť, nebylo by snad absurdní, že kozy a ovce vědí, která rostlina je pro ně prospěšná a která je smrtelná, že se k čemukoli, co se jim naskytne, nepřibližují, ale naopak vlastní rozlišování a vědí jistě, co je škodlivé a co je pro ně prospěšné a že člověk naopak by byl zbaven této jistoty? Protože kdyby neměl tuto vlastnost, neměl by žádnou hodnotu, byl by nejmenší ceny ze všeho. Bylo by pro něj vlastně mnohem více žádoucí strávit svůj život v temnotě, vypíchnout si oči a být zbaven světla než nevědět, co je dobré a co je zlé. Protože pokud odstraníme toto poznání z našeho života, je to celý náš život, který je odstraněn, a vše je naplněno velikým zmatením.

Druhý důkaz: rozlišování lidí méně moudrých než byl Adam

Pohledme, čím ho vynášíme nad stvoření zbavená rozumu a čím jsme lepší než zvíř: víme, co jsou neřesti a ctnosti, rozeznáváme špatné a dobré neignorujeme. A když my nyní toto víme, nejenom my ale i Skytové a barbaři¹⁶⁴, o co víc tento znamenitý člověk předtím, než zhřešil, o tom věděl. A ten, který byl vyznamenán tak velikými vyznamenáními – byl stvořen k obrazu, byl stvořen k podobě¹⁶⁵, byl předmětem všech ostatních požehnání – nemohl být zbaven nejvýznamnějšího z dober. Protože dobré a zlé mohou ignorovat pouze ti, kteří jsou od přirozenosti zbaveni inteligence. Adam pak byl naplněn mnohou moudrostí a byl schopen rozlišovat tyto dvě věci. Že byl naplněn duchovní moudrostí, poslechni si důkaz: „Přivedl k němu zvířata, aby viděl, jak je nazve, a všechny názvy, které jim dal, byly jejich jménem.“¹⁶⁶ Představ si tedy, jakou velikou moudrostí byl naplněn on, který byl schopen přidělit názvy, všem přizpůsobit, tolika početným druhům, tak odlišným a všech druhů zvířat, plazů a ptáků. Protože Bůh schválil takovou měrou přidělení jmen, že už nezměnil tyto názvy a nechtěl, i když Adam zhřešil, odejmout jejich pojmenování. „Protože všechny názvy, které jim Adam dal, říká Písmo, byly jejich jmény.“ 2 Tedy, že by tento neznal, co je dobré a co je zlé? Jak by nebyl mající rozum?

Třetí důkaz: Adam uměl rozeznat Evu jako sobě rovnou

¹⁶⁴ Zde jde spíše o postup v duchu Kol 3, 11; o vyjádření jednotnosti lidské přirozenosti, nejde o nějakou nadřazenost nad ostatní národy.

¹⁶⁵ Gn 1, 26

¹⁶⁶ Gn 2, 19

Bůh přivedl ženu k němu a když ji spatřil, rozeznal tu, která sdílí tutéž přirozenost. A co řekl? „Hle, nyní toto je kost z mých kostí, tělo z mého těla.“¹⁶⁷ Neboť jako chvíli předtím Bůh k němu přivedl všechna zvířata a všechny živé bytosti a Adam, chtěje ukázat, že toto není stvoření jako ta ostatní, řekl: „Hle nyní kost z mých kostí.“ Ale podle některých se zde nenechá slyšet jen toto, ale také způsob stvoření a skrze tato slova „Hle nyní“ říká, že žena už nebude mít takový způsob rození. To je také, co jiný překladatel také říkal – a je to překlad přesnější: „Hle pouze jednou“¹⁶⁸ jako říci, že „je to pouze nyní, co je žena zrozena z muže, dále už nebude jinak než: zrodí se z obou.“

„Kost z mých kostí a tělo z mého těla“, protože z celku uhnětené hmoty Bůh vzal kousek a utvořil ženu tak, aby byla ve všech částech stejné přirozenosti s mužem. „Tato se bude nazývat ženou, protože ze svého muže byla vzata,“¹⁶⁹ aby název také poučoval o společenství přirozenosti a aby poučení o tomto společenství podle přirozenosti jako způsobu stvoření byl základem nepřestávající lásky a svorného vztahu. Co je řečeno dále? „Proto muž opustí svého otce a svou matku, a bude připoután ke své ženě.“¹⁷⁰ Neříká jednoduše „bude spojen“, ale „bude připoután“, aby se ukázala těsnost toho spojení: „A stanou se oba jedním tělem.“¹⁷¹ Tedy, kdo zná tak velké věci, řekni mi, neznal by snad, co je dobré a co je špatné? Jak by nebyl mající rozum?

Čtvrtý důkaz: Had by vyučoval moudrosti Adama

Pokud by tedy neznal, co je dobré a co je zlé předtím, než jedl ze stromu, ale naučil by se to poté, co pojedl, hřích by pro něj byl učitelem moudrosti a had by už nebyl shledán jako ten, který ho svedl, ale jako ten, jenž mu poradil podle jeho zájmů, a ze zvířete by učinil člověka.¹⁷² Vzdáleno je nám takové myšlení. Nemožné, že by to bylo takto, nemožné.

Pátý důkaz: Přijetí příkazu Adamem

Protože nikdo nedává zákon tomu, kdo neví, že přestupek je zlo. Bůh jeden takto dal a potrestal toho, kdo ho přestoupil: neučinil by ani jedno ani druhé, kdyby nestvořil člověka od počátku schopného rozlišit ctnost od neřesti. Pohleď, jak všechny argumenty sbíhají, aby nám dokázaly, že to nebylo poté, co pojedl ovoce ze stromu, co poznal, co je dobré a zlé, ale že to věděl už předtím.

Povzbuzení podělit se u sebe o učení přijaté v kostele

¹⁶⁷ Gn 2, 23

¹⁶⁸ Jan zde zřejmě odkazuje na Symacha či Teodotiona.

¹⁶⁹ Gn 2, 23

¹⁷⁰ Gn 2, 24

¹⁷¹ Tamtéž.

¹⁷² Jedna skupina gnostiků uctívala hada jako toho, který dal prvnímu člověku schopnost rozlišování.

Podržíme si tedy všechna tato učení a až se vrátíme domů, poskytněme dvojí stůl, jeden s potravou a jeden k poslechu. Ať muž řekne, co bylo řečeno, žena ať se tomu naučí, děti ať poslouchají a také služebníci ať nejsou zbaveni toho poslechu. Učiň ze svého domu církve,¹⁷³ neboť si musíš dobře uvědomit spásu svých dětí, jakož i svých služebníků. A také my, my si hledíme dožadovat se vašich počtů, stejně jako také každý z vás se dožaduje počtů od svých služebníků, od své ženy, od svých dětí. Následně takových příběhů nás překvapí nejpříjemnější sny, nepodléhající veškerému přízračnému zjevení. Protože takové, jaké jsou obvyklé starosti duše během dne, takové jsou také představy, které zaplavují jeho spánek. Pokud si udržíme v paměti, co je řečeno každý den, nebudeme potřebovat vynaložit mnoho námahy, neboť řeč, která bude následovat, bude jasnější a my budeme chtivější učit. Aby tedy bylo výhodnější jak pro nás tak pro vás, pro nás když vyučujeme, pro vás když posloucháte, poskytněte se stolem tělesným také stůl duchovní. Neboť se vám dostane ochrany a světového řádu, a Bůh bude řídit věci vašeho přítomného života ve vašem zájmu a všechno bude lehké a snadné. „Hleďte především boží království a toto vše vám bude přidáno.“¹⁷⁴ Hledejme tedy, abychom obdrželi dobré zde i shůry, milostí a láskou k lidem Pána našeho Ježíše Krista, skrze něj a s ním buď sláva Otci, jako i Duchu svatému, nyní i na věky věků. Amen.

8. Rozbor kázání Jana Zlatoústého

Kázání bylo proneseno v Antiochii. Datace je nejistá, ale dá se s určitostí říci, že bylo proneseno v době před Velikonocemi, v časech, kdy Zlatoústý v Antiochii působil. O tomto zařazení do období půstu svědčí hned první věta kázání. V této době se sbor připravoval na slavení Velikonoc, katechumeni pak na křest. Kázání je součástí širšího cyklu. Zlatoústý reaguje na to, co slíbil vykládat dříve.

8.1 Stavba kázání

Nelze s určitostí říci, na jaký oddíl z bible Zlatoústý káže. Hlavním tématem je Adamova schopnost rozlišovat, dalo by se říci krátce, že jde o kázání na „strom poznání.“ Podle citací se však dá odhadnout, že šlo o krátký oddíl z Genesis 2, 19-24, popisující pojmenování zvířat Adamem a rozpoznání Evy jako protějšku. Kázání má v originále nadpis a je členěno na dvě části. Podle mého soudu je lze ovšem rozdělit klasicky na úvod, tělo a závěr, jelikož tělo je možné vzít jako uzavřený souvislý text a

⁷³ Viz výše kap III odst.5 Pohled na církev

⁷⁴ Mt 6, 33

také je smyslem odděleno od úvodu a závěru. Tělo začíná nadpisem „Prošetření problému:“ Všechny nadpisky v kázání kromě prvního nadpisu jsou pouze grafickou úpravou řecko-francouzské verze textu, kterou jsem zvolil pro překlad.¹⁷⁵ Na závěr používá Zlatoústý formuli, kterou nalezneme i v jiných jeho kázáních. Jde o trojičnou doxologii: „Skrze něj (Ježíše) a s ním buď sláva Otcí, jako i Duchu svatému, nyní i na věky věků. Amen.“

8.2 Citace z jiných částí bible

Zlatoústý cituje z novozákonní literatury jen dvakrát. A to na začátku kázání v úvodu Matouše 18, 20 a v úplném závěru kázání cituje z Matouše 6, 33. Ostatní citace jsou součástí vykládaného oddílu, pouze jednou použije Genesis 1, 26, v rámci své argumentace. Již se nemá k tomu, aby stvoření k obrazu vykládal, jelikož to určitě udělal už v některém z předchozích kázání na Genesis. Ostatní výklady vycházejí z jeho znalosti exegetické práce církevních otců před ním či z exegetické tradice Antiochijské školy. Tím se budeme zabývat níže.

8.3 Prostředky přiblížení se posluchači

Zlatoústý se snaží posluchače povzbudit k vlastnímu úsilí. Ukazuje jim, že jejich úsilí usnadňuje také jemu dělání vlastní práce a plnění svého kazatelského poslání. „Pokud si udržíme v paměti, co je řečeno každý den, nebudeme potřebovat vynaložit mnoho námahy, neboť řeč, která bude následovat, bude jasnější a my budeme chtivější učit. Aby tedy bylo výhodnější jak pro nás tak pro vás, pro nás když vyučujeme, pro vás když posloucháte, poskytněte se stolem tělesným také stůl duchovní.“

Dále oslovuje posluchače v druhé osobě, aby upoutal jeho pozornost nebo ho přiměl k představení si scény, kterou předtím vykreslil. To jsou například slovesa *akouson* (poslyš), či *evvoéson* (představ). Aby se posluchač cítil být zatažen do promluvy jako do dialogu, použije Jan otázku *eipe moi*, „...řekni mi, neznal by snad....?“ Také se nezdráhá odhalit něco ze sebe, například když v úvodu mluví o své lásce k pústu, *filó men tén nésteian*. Sám sebe zařazuje mezi posluchače jako jim rovného pomocí první osoby plurálu. „Podržme si tedy všechna tato učení a až se vrátíme domů, poskytněme dvojí stůl, jeden s potravou a jeden k poslechu.“ Také sám sebe nevylučuje z chyb, které lidé dělají: „My máme zvyk, většinu času nešetrně se míchat do věcí jiných s přílišnou horlivostí a přehnaným úsilím.“ Jan se také v kázání

¹⁷⁵ Využil jsem je k přehlednosti a snazší orientaci v textu. Tento text prošel dlouhou řadou vydání, přepisů, které se více či méně různí, ale tím se zde nebudeme zabývat. Co je navíc, jsem vyznačil kurzívou.

chce vyhnout nějakému oddělování učení církve od běžného života. O tom svědčí například propůjčení obrazu domácího stolu nebo obrazu městského tržiště na náměstí v úvodu kázání. Ale rozdíl mezi sférou duchovní a světskou zmiňuje Zlatoušský často hlavně v úvodu: „My, kteří se nevydáváme na tržiště, ale do kostela...“ či „...vyloučí se každý druh rozhovoru bez užitku a zatím se připojí každý druh duchovního učení.“

Ještě je dobré připomenout jednu argumentaci, směřující k povzbuzení intelektuální činnosti posluchače. Posluchač pak může vnímat obrazy z tohoto světa, zesílené na poli duchovním. Když i barbaři jsou schopni rozlišit dobré a zlé, o co víc toho je schopen ten, který byl stvořen k obrazu.

Posluchači jsou také ujištěni o kazatelově náklonnosti k nim, když na začátku zmíní, jak touží vidět známé tváře. Je s nimi citově silně propojen.

8.4 Jde o vlastní práci?

Kázání je jistě vlastním dílem Zlatoušského, porovnává jiné překlady. Ovšem vychází z exegetické práce církevních otců před ním a z Antiochijské školy. Takovým specifikem je například pojednání o stvoření ženy. Toto učení pochází zřejmě od některého z Janových předchůdců. Spočívá na hebrejském slově *happa'am* (הַפְּעָם), které Teodotion a Symachus překládají místo *nun(LXX)* slovem *hapax*, tedy místo *nyní* uvádějí *jednou, pouze jednou*. Je to pouze jedinkrát, poprvé, kdy žena byla vzata z muže. Dále už se rodí jen z obou dvou. Odkaz v tomto oddílu na jiného překladatele nám nemůže sloužit jako narážka na to, že by se Zlatoušský věnoval vlastnímu překladu z hebrejštiny.

Zlatoušský také nemá potřebu uchýlit se k alegorickému výkladu, směr jeho argumentace ho k tomu nenutí.

8.5 Záměr kazatele

Zlatoušský se snaží primárně vyložit vybraný oddíl. To je tělo jeho kázání. Zajímavější jsou však části úvodní a závěrečná. Jelikož jde o kázání v době postní, je jeho další snahou příprava posluchačů na Velikonoce. V úvodní části zdůrazňuje, že to je přítomnost Krista ve shromáždění, která ho nutí mluvit. Tato přítomnost také dává jeho kázání smysluplnost. Zdůrazňuje rozdíl mezi řečmi vedenými mimo kostel a tím, co se říká v kostele. Ujišťuje, že Kristus a jeho moc shůry dávají jeho slovům užitek. V závěru pak ukazuje na důležitost neoddělování těchto dvou sfér, tedy světského a duchovního života. Apeluje na uvádění slova slyšeného v kostele do praxe, na život zbožný právě v rámci běžných starostí: „Učiň ze svého domu církev.“ Předáváním

zvěstovaného slova si člověk více podrží v paměti a kazateli se snadněji navazuje. Pokud se člověk trochu snaží, usnadní práci kazateli a snáz pochopí zvěst Písma.

Stručné srovnání obou kázání uvedených v této práci

Na závěr se pokusme porovnat některé aspekty kázání obou kazatelů, Origena a Jana Zlatoústého. Je jasné, že je nelze jednoduše vytrhnout z kontextu doby a prostředí, ve kterých vznikly, ale snad bude možné ještě jednou ukázat, jak se jeden či druhý vypořádali s biblickým textem, jak se lišil jejich projev či přístup. Proto shrňme hlavně rozbor obou kázání.

Oběma autorům jde primárně o výklad textu, ale každý používá jinou metodu. Zlatoústý si vymezil ve svém kázání místo, kde vykládá daný text a vyjadřuje se k jeho obsahu. Je to uzavřený celek, ovšem jasně strukturovaný a srozumitelně podaný. Vykládaný text ale vlastně není jedinou věcí, kterou chce posluchačům sdělit. Základní sdělení směrem k posluchači je uvedeno v úvodu a závěru. Vlastní výklad textu slouží Zlatoústému k vyučování tomu, jak je třeba konkrétnímu textu rozumět. Origenes naopak z textu těží přímo. Doslova smršť ostatních biblických citací vede posluchače k pochopení toho, co chce autor říci. Základní sdělení bere přímo z vykládaných míst, každý verš má význam, z každého si posluchač má něco odnést. Origenes si proto často musí pomáhat sám. Nemá vlastně žádné předchůdce, kteří by mu pomohli v jeho výkladu, proto musí být svérázný, vychází pouze ze své hexaply¹⁷⁶. Jan naopak k vlastnímu výkladu používá nejen různé překlady bible, ale i učení školy, ze které vyšel.¹⁷⁷ Origenes improvizoval, proto jeho řeč není úplně vybroušená, je také narušena častým vysvětlováním. K uvedení posluchače do Písma používá alegorický výklad. Narozdíl od něj se Jan ve svém kázání k alegorii neuchyluje. I když byl vzdělán v řečnictví, nesnaží se své umění předvádět. V řeči používá obrazy ze všedního života. Lidovost a přátelský vztah k jeho ovečkám je zřetelný. Snaží se působit na city. Jeho kázání je jasné a srozumitelné.

Více srovnávat by asi nebylo vhodné, jelikož tato kázání byla proslovena na různé biblické texty. Ale výběr kázání byl veden spíše snahou uvést typické kázání pro jednoho i druhého autora.

¹⁷⁶ Viz.kap. II. odst. 1 Origenova bible

¹⁷⁷ Viz kap. III. odst. 8.4 Rozbor kázání Jana Zlatoústého

Závěr

Závěrem se chci nejprve čtenářům omluvit, že jsem nenašel další český ekvivalent slova „kázání“. Proto se v této práci vyskytuje tento termín až příliš často a zvláště zhuštěně v části úvodní a závěrečné. Raději jsem se vyhnul nahrazování termínu slovy cizího původu jako je třeba homilie. Termín „kázání“ preferuji i proto, že postupem času ztratil důraz na původní morální význam, který je nám zřejmý třeba ze slovenského slova „kázeň“, ukazujícího na nápravu mravů, ukáznění se. Kdo by však chtěl, jistě si i tento význam mezi jinými může nalézt. Mně zkrátka vyhovoval termín, který by bylo možné pochopit i obecněji a mohl by tak obsáhnout i výčet termínů, které se pro kázání či kazatelské promluvy začaly používat.

Kázání jako samostatný žánr či slohový útvar a pevná součást liturgie prodělalo svůj vývoj. Křesťanská církev vyšla z židovské tradice, v které čtení Písma a jeho výklad i aktualizace byly pevnou součástí bohoslužeb. V křesťanství se kázání brzy osamostatnilo a začalo nabývat převážně didaktického charakteru. Vzdělávání prostých lidí v Písmu a otázkách víry bylo hlavním motivem tehdejších kazatelů. Od třetího století už nešlo jen o znalost Písma nutnou ke křtu, ale kázání získalo také nový význam. Začalo být vnímáno jako duchovní pokrm, pomocí kterého byl člověk zahrnut do spasitelského díla Ježíšova. Stalo se nedílnou součástí bohoslužeb. Nikdy do čtvrtého století nepadla zmínka o tom, že by se kázání mohlo vynechat, nahradit například modlitbami nebo jak se stalo později, výklady mše, kde nabyl na významu spíše pohled na drama spásy, které se nám ukazuje v symbolech jednotlivých bohoslužebných úkonů.

Mnozí **kazatelé** často bojují s nezájmem a nepozorností posluchačů. Vedou neustálý vnitřní zápas o smysl své služby. Tento vnitřní boj se v jejich kázáních zřetelně projevuje. Na jednu stranu vědí, že kázání není možné nějakým způsobem vynechat či obejít, na druhou stranu velmi těžce nesou fakt, že jejich kázání často nenese takové plody, jaké by očekávali a jaké by si přáli. Cítí se povolání ke kazatelské službě, ale přijmout kazatelský úřad je pro ně někdy obtížnější než se stát mnichem. Přes tento stálý vnitřní zápas, Origenes i Zlatoústý nikdy na potřebu kázat nerezignovali. Podobné vnitřní zápasy vedou kazatelé dodnes a může být pro ně povzbuzující to, k čemu došli kazatelé prvních století: Pokud naplní své poslání, spásu mu udělí Bůh. Pokud změní členové sboru svůj postoj, bude kazatel potěšen, ale zármutek či radost nejsou

podstatné. Jinými slovy záleží na tom, jak věrně kazatel tlumočí evangelium, nikoli na lidském přijetí této zvěsti.

Je s podivem, že i další problémy života kazatelů i církve té doby mají i dnes své paralely. Například konkurence mezi biskupy, mezi kazateli v jednom sboru, ze strany posluchačů upřednostňování jednoho kazatele před druhým.

Pokusil jsem se přiblížit kazatelskou činnost Origena a Jana Zlatoústého a jejich úsilí o zodpovědný přístup ke kázání a doufám, že moje práce může být nejen příspěvkem ke studiu patristických textů, ale též k hledání odpovědí na otázky po místě kázání v křesťanských bohoslužbách a především po smyslu kázání vůbec. Dále věřím, že tato práce může být zdrojem a inspirací i dnešním adeptům kazatelské služby a také již zkušeným kazatelům. Snad si čtenář alespoň mohl dát do nových souvislostí události, které byly zlomové pro vývoj církve. Mám na mysli hlavně Konstantinův počín zrovnoprávnění křesťanství, výstup z ilegality. Dále některé prvky, které měly vliv na vývoj neděle a dalších křesťanských svátků. Také mohl pohlédnout na různé techniky, se kterými Origenes a Zlatoústý přistupovali k textu a s jakým zaujetím předávali zvěst evangelia svým ovečkám.

Použitá literatura

Primární literatura

Patrologia Graeca, Migne, J.-P. Paris: 1857-6: PG XIII a PG 54.

Bible, ČEP, 6. vyd. Praha: Biblická společnost, 1992.

Sources Chrétiennes

- Césaire d'Arles. *Sermons au peuple*, Paris: Les Éditions du Cerf, 1971 (trad. Delage Marie-José) SC 175.
- Chrysostome, Jean. *Homélie sur Ozias*. Paris: Les Éditions du Cerf, 1981. (trad. Durmontier, Jean) SC 277.
- Chrysostome, Jean. *Huit Catéchèses baptismales*. Paris: Les Éditions du Cerf, 1998. (trad. Weger, A.) SC 50bis.
- Chrysostome, Jean. *Sermons sur la Genèse*. Paris: Les Éditions du Cerf, 1998. (trad. Brottier, Laurence) SC 433.
- Chrysostome, Jean. *Sur l'incompréhensibilité de Dieu* Paris: Les Éditions du Cerf, 1998, SC 28bis.
- Chrysostome, Jean. *Sur la providence* Paris: Les Éditions du Cerf, 2000 (trad. Malingrey, A.-M.) SC 79.
- Chrysostome, Jean. *Sur le Sacerdoce*. Paris: Les Éditions du Cerf, 1980. (trad. Malingrey, Anne-Marie) SC 272.
- *Constitutions Apostoliques II*. Paris: Les Éditions du Cerf, 1992 (trad. Metzger, M.) SC 329.
- Égérie. *Journal de voyage (Itinéraire) et Lettre sur la Bse Égérie*. Paris: Les Éditions du Cerf, 1982. (trad. Maraval, Pierre) SC 296.
- Grégoire de Nazianze. *Dicours 1-3*. Paris: Les Éditions du Cerf, 1987. (trad. Bernardi, J.) SC 247.
- Hippolyte de Rome. *La Tradition Apostolique*. Paris: Les Éditions du Cerf, 1984. (trad. Botte, B.) SC 11.
- Origène. *Homélie sur l'Exode*, Paris: Les Éditions du Cerf, 1983. (trad. Fater, P.) SC 16.
- Origène. *Homélie sur Samuel*, Paris: Les Éditions du Cerf, 1986. (trad. Nautin, P.) SC 328.

- Origène. *Homélie sur Jérémie*, Paris: Les Éditions du Cerf, 1976. (trad. Nautin, P.) SC 232.

Ostatní primární literatura

- Aurelius Augustinus. *Křesťanská vzdělanost - De doctrina christiana*, Vyšehrad, 2004 (trad. Nechutová, J.)
- Chrysostome, Jean. *De coemetrio et de cruce*, Oeuvres complètes de Jean Chrysostome http://www.jesusmarie.com/jean_chrysostome_homelie_sur_le_coemetrium.html
- Egeria. *Itinerarium Egeriae, Putování Egeriino*, (překl. Hejtmanová, Marcela). Jihočeská Universita v Českých Budějovicích, 1999.
- Pomère, Julien. *La vie contemplative* (trad. Rémy Jobard, Louis Gagliardi), J.-P. Migne, Paris, (collection Les Pères dans la foi , numéro 58), 1995.
- *Spisy apoštolských otců*, Praha: Kalich, 1985 (trad. Varcl, L., Drápal, D., Sokol, J.).
- Sušil, František: *Sv. Justina, filsofa mučenika, Obrana I. Spisy Apoštolských otců*, ed. Sušil, F., Praha: Kněhtiskárna Cyrillo-Methodějské, 1874.
- Tertulien. *Apologétique*, Paris: Librairie Bloud et Gay, 1914 (trad. J. P. Waltzing).
- Zlatoústý, J. *Výbor ze spisů svatého otce a učitele Jana Zlatoústa*, Praha: Arcibiskupská knihtiskárna za Rohlíčka a Sieversa, 1885. (trad. Jan Nep. František Desolda).

Sekundární literatura

- Brottier, L. *L'appel des demi-chrétiennes à la vie angélique, Jean Chrysostome prédicateur : entre idéal monastique et réalité mondaine*. Paris: Les Éditions du Cerf, 2005 (Patrimoine christianisme).
- Coulange, L. *La Messe*. Paris: Les éditions Rieder, 1927.
- Kubíková, J. *Kázání ve starověku a středověku*. Praha: Evangelická církev metodistická, 1997.
- Maillard, A. *Dimanche et fetes chrétiennes*. Aubonne: Éditions du Moulin, 1984.
- Molnár, A. *Patrologie v kostce*
- Nautin, P. *Le dossier d'Hippolyte et de Mélicon*, Paris: Patristica I, 1953.
- Nosek, B., Damohorská, P. *Úvod do synagogální liturgie*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2005.
- Olivar, A. *Quelques remarques historiques sur la prédication comme action liturgique dans l'Eglise ancienne*, Botte, B. Louvain: 1972.

Vidaže

Časopisy :

- Křesťanská revue 21, 1954: Bič, M. *Starozákonní bohoslužba*.
La Maison-Dieu 177, 1989: Olivar, A. *L'objet de l'homilétique patristique*.
La Maison-Dieu 39, 1954: Mohrmann, C. *Praedicare – Tractare – Sermo. Essai sur la terminologie de la prédication paléochrétienne*.
Connaissance des Pères de l'Eglise 74, 1999 + 99, 2005.

Slovníky a encyklopedie:

- A Patristic Greek Lexicon, Lampe, G. W. A. Oxford: 2001
Dictionnaire Encyclopédique du Christianisme ancien. Les Éditions du Cerf. Paris: 1990
Latinsko-český slovník, Pražák, Novotný, Sedláček. Praha: 1955
Petit Robert des Noms Propres. Paris: 2000
Řecko-český slovník, Prach. 1942
Slovník starokřesťanské literatury. Kraft, H. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005
Slovníky elektronické při programu Bible Works v.6
Theologische Realenzyklopädie 27. Brottier, L. „Predigt (alte Kirche)“, Berlin-New York: 1996

